Anadolu Araştırmaları
Anatolian Research

İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

AnAr, 27, 107–138
DOI: 10.26650/anar.2022.1017525

Araştırma Makalesi / *Research Article*

Kurgan Tipi Gömüt Yapısı, Yeni Öneriler ve Kültürlerarası Etkileşimdeki Olası Rolü: Kuzey Karadeniz (Büyük Olbia) Örneği

Kurgan, New Suggestions and Its Possible Role in Intercultural Interactions: the Northern Black Sea (Greater Olbia) Case

Okan Sezer[1]

[1]İstanbul Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü-Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

ORCID ID: O.S. 0000-0002-5010-3564

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Okan Sezer,
İstanbul Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü-Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim DalıBalabanağa Mah. Ordu Cad. No: 6 Laleli-Fatih, İstanbul, Türkiye
E-mail: okan.sezer@istanbul.edu.tr

Başvuru/Submitted: 01.11.2021
Revizyon Talebi/Revision Requested: 02.03.2022
Son Revizyon/Last Revision Received: 09.03.2022
Kabul/Accepted: 19.08.2022

Atıf/Citation: Sezer, O. (2022). Kurgan tipi gömüt yapısı, yeni öneriler ve kültürlerarası etkileşimdeki olası rolü: kuzey karadeniz (büyük olbia) örneği. *Anadolu Araştırmaları-Anatolian Research*, *27*, 107–138. https://doi.org/10.26650/anar.2022.1017525

ÖZ

Tartışmalı olanların dışında bilinen en eski örneklerine MÖ 3. binyılda rastlanan kurganlar Eski Avrasya toplumları tarafından bozkır kuşağında sıklıkla uygulanmış bir gömüt mimarisidir. İklim ve düzensiz yağış rejimi nedeniyle bozkır kuşağında yaşanan kıtlıklar belli dönemlerde birbirini tetikleyen göç hareketlerine neden olmuş, Anadolu ve Yakın Doğu söz konusu göç hareketlerinin ulaşmayı hedefledikleri coğrafyalar arasında yer almış ve böylelikle kurgan tipi gömüt yapısı diğer toplumlar tarafından da tanınır hale gelmiştir. Toplumlar arasındaki iletişimin şekli tek başına kuzeyden güneye doğru ilerleyen göçlerden ibaret değildir. MÖ 7-6. yüzyıllarda farklı sosyal ve ekonomik nedenlere dayanan Eski Yunan koloni faaliyetlerinin Karadeniz'in kuzey kıyılarında başladığı bilinmektedir. Aynı tarihlerde bölgede varlığı artış gösteren atlı-göçer toplumlar ile çeşitli kültürel etkileşimler gerçekleşmiştir. Pre-Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen kurganlar Büyük Olbia'nın tarihi sınırlarında kalan Kırım'ın kuzeybatısında yoğunlaşmaktadır. Çalışmada bir kısmı geçmiş kurtarma kazılarıyla ortaya çıkarılan tanımlı kurganlardan bazıları derlenmiş, kurgan gelenekli atlı-göçer toplum modeli adına öneriler sunulmuş ve atlı-göçer toplumlar ile Eski Yunan toplumu arasındaki olası etkileşimler kurgan temelinde var olan önerilerle birlikte değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurgan, Karadeniz Arkeolojisi, İskitler, Eski Yunan, Olbia, Gömüt

ABSTRACT

Apart from some controversial ones, kurgans are a model of grave architecture frequently used by ancient Eurasian societies in the steppes, with the oldest-known examples of kurgans dating back to the third millennium BC. Famines caused by climate conditions and erratic rainfall patterns led to migrations that triggered one-after another throughout particular periods. Kurgan became known by other societies as a result of these migrations happening toward certain geographies such as Anatolia and the Near East. The mode of societal interactions is not solely composed of migrations from north-to-south. Ancient Greeks' activities on establishing colonies along the northern shore of the Black Sea are known to have started in the 7th-6th century BC for various social and economic reasons. During these centuries, certain cultural interactions took place with the nomadic horseman tribes that were gaining strength. Kurgans date back to the pre-Hellenistic period,

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

with many found in the northwest of the Crimean Peninsula, located within the historical borders of Greater Olbia. This paper aims to bring together some of the kurgans that have been investigated by rescue excavations, to offer some suggestions for a model of the kurgan-centered society, and to evaluate possible further interactions between the nomadic horseman tribes and ancient Greek society in the context of kurgan architecture with existing suggestions.
Keywords: Kurgan, Black Sea Archaeology, Scythians, Ancient Greek, Olbia, Grave

EXTENDED ABSTRACT

Apart from being as old as human history, burials are one of the most innate instincts that render humaneness to humanity and have manifested themself in quite different ways throughout the progression of human history. Any archaeological culture has had quite a persistent and conservative perspective regarding the form and/or forms of burial despite the existence of an attractive diversity in terms of burials throughout history worldwide. When compared to burial methods, the same archaeological culture might more easily accept a change regarding fundamental issues such as subsistence economy or raw material supplies. On account of this, changes in the forms of burials observed in a certain geography or settlement may indicate a new belief or a new ideology in the archaeological culture or occupation of such lands by another archaeological culture.

The concept of burial referred to as kurgan is controversial not only in terms of its origin, but also in terms of when it was first used. The question still exists as to whether kurgans were a form of burial that had a precedent or was a self-styled new development. Some researchers have established a connection between dolmen-type megalithic burial structures and kurgans. Due to the available archaeological data, kurgans are known to exist in the geographic region between the Northern Black and Caspian Seas with earliest examples apart from controversial ones dating back to the early third millennium BC. The kurgan-type burial structure was first introduced into archaeological discussions in the first half of the 20th century – and mentioned with increasing frequency until the end of the century. Archaeological cultures that host kurgan tradition have been used in the explanation of origin of today's Indo-European language group, and this has sometimes led to inappropriate generalizations such as ''each ancient nomadic horseman culture having its own kurgan tradition''. Current dates have been obtained using precise dating methods, and, mistakes were understood to have occured based on these dates with regard to the ordering of cultural layers once kurgans were excavated that were shown to contain multiple burials from different time periods and settlements with multiple cultural layers. As a result, what has been revised archaeologically has helped put the historical process of kurgans and nomadic horseman cultures on healthier grounds and corrected some mistakes regarding the order of cultural-technological processes. For instance, the finds found in Dereivka which had been excavated by Soviet archaeologists, and thought to prove the presence of horseback riding, were first

dated to the fourth millennium BC, however, radiocarbon dating results have shown the finds to belong to the first millennium BC.

As in contemporary times, large-scale irregularities were experienced regarding the climate and precipitation regime of the Eurasian steppes in the past. These irregularities had seriously affected the subsistence economies of the ancient Eurasian societies. As a consequence, either the subsistence economy would have changed fundamentally or the geography would have been abandoned outright. Thus, new geographies were settled in, and the societies of these geographies became acquainted with kurgan-type burial structures through these migrations. Central Europe in the west, the Balkans in the southwest, Anatolia in the south and the Near East have been among the geographies the migration movements reached. In addition to the migration movements of the pioneering kurgan tradition societies and the northern communities that subsequently accepted this burial method, ancient Greek colonial activities targeting the Northern Black Sea because of different social and economic reasons during the first millennium BC, also played a role in the spread of kurgan-type burial structures.

Ancient Greek colonists provided fascinating products, especially pottery and the items made from metal, to the nomadic local (barbarian) communities of the Black Sea in return for the raw materials needed for their subsistence economy. These relations are believed to have started in parallel with the permission of the barbarian leader and continued through temporary agreements. After a while, these commercial relations resulted in intercultural interactions.

Olbia was a settlement supposedly founded by ancient Greek colonists in the 7th century BC. The settlement later expanded its cultural and administrative sphere of influence by expanding itself to the northwest of Crimea. As a result, the geographical unit known as Great Olbia emerged. It had been included into the influence of Athens' political zone influence by the 5th century BC. Unlike in Chersonesos which is located in the southwest, kurgan-type burial structures are encountered in and near ancient Greek colonial settlements in the northwest of the Crimean Peninsula. Researchers have spent many years these kurgan-type burial structures and what they mean based on intercultural interactions. When evaluating kurgan-type burial structures in the colonial settlements and on the periphery of these settlements along with underground burial techniques, burial gifts, and other burial types, one can assume that a complex burial culture had existed in Crimea, one with a fascinating diversity.

The burial gifts that have been found are not enough to discern the ethnic background and/or culture of the buried. Scythian arrowheads expanding toward the Near East and the surrounding regions have lost the ethnic-cultural identifiers they once possessed due to their

quality. Likewise, because of its charm, ancient Greek pottery became a status symbol in the region and was met with approval by the barbarian societies. Nevertheless, underground burial techniques and burial shapes may help in identifying the individuals buried there. For instance, scientific consensus has reached the conclusion that no cenotaph has been found present amongst the burial types accepted as Scythian. Such precise assessments should be supported by other data. The point to pay attention to here is that, precise definitions can be made archaeologically regarding two different ethno-cultural identies while distinguishing the material cultural objects that belong to these two identities. In this regard, decisions can be made with the help of geography and chronology regarding which Scythian society and/or societies had established relations with the ancient Greek colonies in the Northern Black Sea region and had actually formed.

The relationship Athens had maintaned with the Northern Black Sea region is one of the subjects upon which focus should be placed. Undoubtedly, the relationships and the interactions between these two geographies must have left traces in both geographies due to the nature of these relationships and interactions. With the end of the kurgan tradition that had been unique to Attica at the beginning of the Archaic Period, a ‘‘new’’ kurgan-type burial structure emerged in Athens in the second half of the 6th century BC. The question of who were buried in these kurgans may actually hold answers regarding how the idea of the kurgan had progressed between the two geographies in the context of predecessor and successor.

The visual network -and/or visual uniformity- presented by the steppe geography must have led the societies living there to maintain relationships with each other based on the right of sovereignty while using different methods. The horizon in this geography presents a flat and/or nearly flat view, and this geography kurgans may have been used to identify the borders. The height determined by a kurgan involves protrusions that are placed in such a way that they can be seen on the horizon from miles away. The visual range and network provided by the heights of kurgans may have identified an area of dominance rather than a linear line on adjacent plains. While the multiple burials from different time periods as unearthed in some kurgans may reflect power changes in a region, the material value as well as the symbolic meaning preserved by the kurgan may have manifested the formation of a semi-settled class that would have guarded these kurgans.

Giriş

Gömüt herhangi bir geçmiş topluma dair bilgi edinebildiğimiz en önemli kültürel alışkanlıklardan biridir. Geçmiş atlı-göçer toplumlar adına yürütülen çalışmalarda ise yerleşik yaşamın yokluğundan ötürü gömüt alışkanlıkları fazlasıyla önemli bir konuma yükselmektedir. Önceden seçilmiş iki ya da daha fazla lokasyon arasında yıl boyunca gerçekleşen hareketlilik ile aniden ortaya çıkan koşullar neticesinde gerçekleşen hareketlilik höyük ve ören yeri gibi kültürel katların oluşmasına izin vermemiştir. Her ne kadar Hellenistik Dönem içerisinde Kuzey Karadeniz'de kimi sabık atlı-göçer toplumlara ait yerleşik krallıklardan bahsediliyor olsa da, söz konusu krallıkların bozkır yaşamına özgü kültürel alışkanlıkları büyük ölçüde terk ettikleri ve önceki bozkır krallıklarıyla karşılaştırıldıklarında ''barbar''[1] soylu hanedanlıklarca yönetilen Eski Yunan etkili yerleşik krallıklarla daha yakın ilişkilere sahip oldukları anlaşılmaktadır (Zaitsev, 2001, Ivantchik, 2019). Eski Yunan tarihçiliğinin *İskit*, Akhaimenid Pers kayıtlarının ise *Saka* şeklinde andığı ve Kuzey Karadeniz kıyıları ile yakın çevresindeki bozkır ve yarı bozkır kuşağında ilk kez ne zaman ortaya çıktığı tartışmalı olan atlı-göçer toplumu (ve/veya toplumları), Hellenistik Dönem'in sonuna kadar birtakım değişimler geçirerek söz konusu bölgede varlığını korumuştur. Bu topluma dair ulaşabildiğimiz arkeolojik kanıtların neredeyse tamamı korugan (kurgan)[2] adı verilen gömüt yapı tiplerinden elde edilmiştir.

İskitlere dair bilgi veren en erken tarihi kayıtlara Yakın Doğu'da ulaşılmaktadır. Assur kralı Asarhaddon döneminde yaşanan gelişmelerin anlatıldığı kayıtların birinde *Aškuzai*/*Asgusai* şeklinde adlandırılmaktadırlar. MÖ 7. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen söz konusu kayıt, İranî toplumlardan biriyle iş birliği yapan İskitlerin yenilgiye uğratıldıklarını aktarmaktadır (LAR II: 517). Kafkaslar üzerinden (*İskit Kapıları*) Yakın Doğu'ya indikleri tahmin edilen İskitlerin, Kuzey Karadeniz'le olan ilişkilerinin artış göstermesi ve aynı coğrafyayı olağan hareketliliklerine tamamıyla dâhil etmeleri olasılıkla MÖ 7. yüzyıldan daha erken bir tarihte gerçekleşmiştir.

1 Eski Yunan kültür dünyasına yabancı kişi ve toplumları ifade eden barbar terimi diğerleri adına aşağılayıcı bir yan taşımakta ve böylelikle Yunan merkezci anlayışın sınırlarından çıkamamaktadır. Söz konusu ksenofobik terimin, kendi dilleriyle konuşmaya çalışan yabancıların bu dili/dilleri bilmeyen Eski Yunanların kulaklarında bıraktıkları ''bar bar bar'' sesleri ve/veya homurtularıyla oluştuğu önerilebilir (Boletsi, 2013). Ancak yakın tarihlerde yapılan çalışmalar, terimin -ve kelimenin- Eski Yunan coğrafyasının dışında geliştiği ve Eski Yunan-Pers savaşları gibi Doğu ile yaşanan tarihi etkinliklerin/ilişkilerin artış göstermesiyle birlikte Eski Yunanlar tarafından Doğu'dan devşirildiği şeklinde özetlenebilecek var olan önerileri geliştirmiştir (Kim, 2013). Literatürde sık tercih ediliyor olmasından ötürü ''yerli'' ve ''Yunan olmayan'' gibi ifadeler yerine barbar kullanılmıştır.

2 Kurgan/korugan kelimesinin en erken formuna *Bilge Kağan Anıtı*'nda (*Doğu 31*) rastlanmaktadır (Tekin, 2019). Söz konusu anıtta ''kale'' anlamında kullanılırken, Kıpçak dil grubu/lehçesi için MS 13-14. yüzyıllarda derlenen el yazması sözlüğün (*Kuman Kitabı* ya da *Codex Cumanicus*) Almanca (Orta Almanca – *Codicis pag. 160*) kısmında ''höyük-gömüt'' (*en gihoft grab*) anlamına geldiği belirtilmiştir (Kuun, 1880). MS 19. yüzyılda Rus araştırmacılarca -olasılıkla- Tatarca'dan (Kıpçak lehçesi) alınarak gömüt tepesini ifade etmek için kullanılmış olan ''kyprah'' (kurgan) ile tümülüs arasında temelde teknik bir ayrım bulunmamaktadır.

Eski Yunan tarihçiliği bir anlatısında ilk İskit kralının Karadeniz'in kuzeyini hedef alan ve başarısızlıkla sonuçlanan Akhaimenid Pers seferinden bin yıl önce yaşadığına dair söylenceler olduğundan bahsetmektedir (Hdt. IV.7). Söz konusu tarih MÖ 1500'lere tekabül etmektedir. Arkeolojik kanıtlara baktığımızda ise MÖ 9-8. yüzyıllarda bölgede yeni bir kültürün oluştuğu ve/veya bölgeye yeni bir kültürün giriş yaptığı anlaşılmaktadır. Ancak, özellikle bölgenin batı sınırı olan Doğu Karpatlar'da yürütülen çalışmalarda İskitlere dair elde edilen en erken maddi kalıntıların doğrudan İskit nüfusun varlığını mı yoksa nüfus yerine İskit kültürünün yerel toplumlarda yarattığı etkiyi/kültürel aktarımı mı yansıttığı henüz netleştirilememiştir (Levitski ve Kashuba, 2010).

MÖ 2. yüzyılın başında Dinyeper Nehri'nin doğusu Sarmatlar, batısı ise Gotlar tarafından yoğun bir şekilde yağmalanmış ve bu tarih sonrasında bölgedeki İskit varlığı ciddi şekilde gerileyerek yok oluş sürecine girmiştir (Cunliffe, 2019).

Eski Yunan tarihçiliği Kimmer toplumunun anayurdunu Kuzey Karadeniz'e yerleştirmektedir[3]. İskit akınları öncesi bölgeye ve Kimmer toplumuna dair aktarılan detaylı bilgiler, Eski Yunanların bölgeye çok daha erken tarihlerde ulaşmış olabileceklerini akla getirmektedir. Ancak koloni/kolonizasyon öncesi temaslar şeklinde adlandırılabilecek ilişkilerin yaşandığı dönem, Kuzey Karadeniz'de Kimmer toplumunu arkeolojik anlamda kimlik sahibi yapabilecek maddi bir kültür geleneğine rastlanmamış olmasından ötürü -Kimmer anlatısı üzerinden- gerçekçi bir zemine oturtulamamaktadır[4].

Kuzey Karadeniz (Büyük Olbia) ve Barbarlar

Olbia, Karadeniz'in kuzeybatısında, Bug (Hypanis) nehrinin denizle birleştiği noktada MÖ 7. yüzyılın sonlarında Eski Yunan kolonicilerce kurulduğu düşünülen bir yerleşimdir (Resim 1). Yerleşim, kültürel ve -kimi zaman- idari anlamda etki alanını komşu coğrafyalara ilerletmiş ve böylelikle "Büyük Olbia" adı verilen eski coğrafi birim meydana gelmiştir[5]. Yerleşimin ve Büyük Olbia'nın (Resim 2) arkaik geçmişine dair eldeki tarihi kayıtlar sınırlıdır. Aktardıklarının bir kısmı tartışmalı (Braund, 2019, 219) olan Herodotos Olbia, *emporion* ve komşu coğrafyalar arasında keskin bir ayrım çizmektedir (Hdt. IV.17). Bununla birlikte, yerleşimin erken tabakalarından azımsanmayacak miktarda ve İskit varlığını kanıtlayacak

3 Kimmerlerin anayurdu için Homeros'un *Odysseia* adlı eserinde verdiği bilgilere (Hom. *Od*. XI, 10-15-20) dayanarak Kuzey Avrupa önerisi yapılmıştır (Heubeck ve Hoekstra, 1989, 77-78). Ancak, Herodotos tarafından aktarılan (Hdt. IV.11-12) ve içlerinden bazıları Kimmer adıyla anılan coğrafi birimlerin (*Kimmer Bosphorosu*) Kuzey Karadeniz'le eşleştiriliyor olması, diğer bulgularla birlikte Kimmerlerin anayurdu için Kuzey Karadeniz'in kabul edilmesine neden olmaktadır.

4 Daha fazla bilgi için Bk. Vassileva, 1998.

5 Aşağı Dinyeper boyunca uzanan bir dizi yerleşim, Dinyeper'in dış ağzı-haliç, Berezan, Leuke adası, Kuzeybatı Kırım ve Dinyester'e doğru uzanan diğer olası yerleşimleri kapsamaktadır (Braund, 2007, 37). Kuzeybatı Kırım'ın Büyük Olbia'yla olan ilişkisi ile bu ilişkinin dinamiğine dair farklı görüşler bulunmaktadır. Örneğin Alexander Ščeglov, Kuzeybatı Kırım'ı MÖ 5. yüzyılın sonu ile MÖ 4. yüzyılın başında Olbia kırsalının uzak bir parçası, MÖ 4. yüzyılın ortasında ise Chersonesos yayılımının etkisi altında görmektedir (Ščeglov, 2002b, 16-17).

düzeyde el yapımı yerel çanak-çömlek elde edilmiştir (Marchenko, 1988). Merkezinde Eski Yunan ideolojisi bulunan ve kolonizasyon[6] sürecini meşrulaştırma maksatlı üretildikleri kabul gören yarı gerçek-yarı mitolojik anlatılarda toplumlararası evlilikler en sık aktarılan etkinliklerdendir. Genelde erkeği Eski Yunan, kadını ise barbar toplum temsil etmektedir[7]. Bir süre sonra artan ticari faaliyetlerle genişleyen yerleşimin MÖ 5-4. yüzyıllarda Atina'nın politik ve kültürel egemenliğinde kaldığı düşünülmektedir (Porucznik, 2018).

Karadeniz kıyılarındaki koloni yerleşimlerinde, özellikle de söz konusu yerleşimlerin erken evrelerinde varlığı tahmin edilen olası barbar nüfusu tespit edebilmek araştırmacıların yüzleştikleri sorunlardan birisidir. Benzer arkeolojik bulgu ve buluntular üzerinden meseleye eğilen araştırmacılar, birbirlerine taban tabana zıt görüş ve öneriler üretmektedirler. Örneğin Olbia'nın erken tabakalarında ele geçen el yapımı çanak-çömleği temel alarak yerli barbar nüfusun varlığını iddia eden görüşler sunan araştırmacıların aksine S. Kryzhitskiy, yerleşimde barbar nüfusun varlığını kanıtlayan tek bir maddi buluntuya dahi rastlanmadığını iddia etmektedir (Kryzhitskiy, 2007, 18). Büyük ölçüde ortaklaşılan nokta ise barbar nüfusun varlığını kanıtlayabileceği düşünülen bulgu ve buluntulardır. Buna göre; toprağa yarı gömülü olacak şekilde inşa edilen kulübe[8], el yapımı çanak-çömlek (kimi araştırmacılar kap formlarının önemini de vurgulamakta) ve İskit tipi buluntular üreten kurgan tipi gömüt yapıları barbar nüfusun varlığını kanıtlayan bulgu ve buluntulardır (Braund, 2007, 40, Buyskikh, 2007). S. Kryzhitskiy, Olbia'nın erken tabakalarında ele geçen el yapımı pişirme kaplarının etnik bir arka plana işaret etmediğini bunun yerine alım gücü düşük ailelerin bu tip görece kalitesiz kapları satın almış olabileceğini önermiştir (Kryzhitskiy, 2007, 22).

6 Eski Yunan toplumunun Yunan anakarası dışında gerçekleştirdiği faaliyetleri ifade eden koloni ve kolonizasyon terimleri, MS 15-16. yüzyıllardan itibaren Avrupalı ülkelerin başta Amerika ve Afrika kıtalarında giriştikleri sömürgeci faaliyetleri adlandırmada kullanılan kolonizasyon terimiyle karıştırılmamalıdır. İki ayrı tarihi etkinlik dizisinde politik ve sosyolojik anlamda birçok farklılık bulunmaktadır ve ürettikleri sonuçlar karşılaştırılamaz. Eski Yunan faaliyetlerini anmak için farklı terimler önerilmiş ve önerilmektedir. Gocha Tsetskhladze, koloni/kolonizasyon yerine "denizaşırı yerleşim" terimini kullanmayı teklif etmiştir (Tsetskhladze, 2016). Kuzey Karadeniz'de Eski Yunanlar ile barbarlar arasındaki sürecin barbar liderlerden alınan onayla başladığı ve barbar liderlere hediyeler sunarak, vergiler ödeyerek ve geçici anlaşmalar düzenlenerek ilerlediği düşünülmektedir (Solovyov, 2019).

7 Daha fazla bilgi için Bk. Rusyayeva, 1992.

8 Sergei Kryzhitskiy, toprağa yarı gömülü kulübe ile barbar nüfus arasında kurulan ilişkiye itiraz etmektedir. Kuzey Karadeniz kıyılarındaki yerleşimlerin erken evrelerinde rastlanan bu tip kulübeler Eski Yunan kimliğiyle değerlendirilmektedir (Kryzhitskiy, 2007, 19).

Kurgan Tipi Gömüt Yapısı

Kurgan adı verilen gömüt yapı tipi Avrasya bozkırlarında MÖ 3. binyıldan beri bilinen bir mimari uygulamadır[9]. Temel özelliklerine baktığımızda; merkezine bir ya da birden fazla bireye ait naaş taşıyan basit çukur, kerpiç/taş tabut, lahit ve/veya ahşap oda yerleştirilen (Resim 3), kimi zaman dışarıya açılan bir *dromos*[10] eklenen ve/veya geçit bırakılan ve üstü yığma toprakla örtülerek yükseltilen bir çeşit tümülüs[11] yapısı olarak tanımlayabiliriz (Resim 4). Gömüt yapısını örten yığma toprak tepe tek başına kurgan olarak adlandırılabilmektedir. Örten koruyucu malzeme kimi zaman büyük taş-kaya parçalarından oluşabilmektedir.

Kuzey Karadeniz-Hazar'da kurgan gelenekli prehistorik kültürler üzerine yapmış olduğu erken tarihli çalışmalarla tanınan Vasily A. Gorodtsov, söz konusu çalışmalarla coğrafyanın -bugün dahi kullanılan- kronolojisini oluşturmuş, yanı sıra, kurgan tipi gömüt yapısının önemli gelişim aşamaları ile ana tiplerini sıralamıştır (Gorodtsov, 1905, 1907, 1927). Buna göre; MÖ 4. binyılın son çeyreğinden başlayarak MÖ 3. binyıl boyunca kullanımı süren kurgan tipi gömüt yapıları *Yamnaya* (Çukur Gömüt), MÖ 3. binyılın ortalarından başlayarak MÖ 2. binyılın ilk çeyreğine kadar kullanımı süren kurgan tipi gömüt yapıları *Katakombnaya* (Oda Gömüt) ve MÖ 2. binyılın ilk çeyreğinden başlayarak aynı binyılın üçüncü çeyreğine kadar kullanımı süren kurgan tipi gömüt yapıları *Srubnaya* (Ahşap Gömüt) kültürleri kapsamında değerlendirilmiştir. Çukur Gömüt kültüründe genellikle dikdörtgen bir şekil veren çukur açılır ve birey çukura -istisnalar hariç- aynı adla (Çukur Gömüt) anılan pozisyonda yerleştirilir. Gömüt hediyeleri yerleştirildikten sonra çukurun üstü ahşap kalaslarla kapanır. Gömüt çukurunun etrafı yuvarlak ya da oval şekil veren *temenos* ve/veya *krepis* olarak adlandırılan bir taş sırası ile çevrildikten sonra meydana gelen alan yığma

9 Bazı kurganlar ve kurgan gelenekli-öncülü kültürler için MÖ 5-4. binyıllara dayanan tarihlendirme önerileri sunulmuştur. Örneğin Nikolai Merpert, Aşağı Volga'daki en erken Yamna/Yamnaya kurganını MÖ 3500-3300 aralığına yerleştirmiştir (Merpert, 1977). Sonraki yıllarda yapılan radyokarbon analizleri Yamnaya kültürünün zaman çerçevesini MÖ 3100-2400/2300 aralığına sabitlemektedir (Kaiser ve Winger, 2015). Kapsamlı bir kronoloji çalışması için Bk. Telegin *vd*., 2003. Marija Gimbutas ise *Kurgan Hipotezinde* kurgan tipi gömüt yapısına sahip olmayan, ancak kurgan öncülü uygulamaları bulunan (bulunduğunu düşündüğü) bazı kültür gruplarını MÖ 5. binyıla tarihlemiştir (Gimbutas, 1977, 1980). Ancak Karadeniz çevresindeki Eneolitik kültürlerin kurgan tipi gömüt yapısı kullanmış olabilecekleri tartışmalıdır. Sunulan örnekler ikna etme gücü düşük eski tarihli yayınlardan gelmektedir.

10 Mimarlık çalışmalarında kullanılan *dromos* terimi Eski Yunan tapınak ve gömüt yapılarında görülen özel geçidi ve/veya yolu ifade etmek için kullanılmaktadır. İskit/Saka kurgan tipi gömüt yapım geleneğinde çevrelenmiş ve yığma toprakla yükseltilmiş ana gömüt yapısının etrafındaki yol da mimarinin bir parçası kabul edilmektedir. Eski Yunan coğrafyasındaki tipik *dromoslardan* farklı olacak şekilde lahit ve/veya ahşap odaya doğrudan giriş anlamına gelmeyen ve kimi zaman dairesel olarak kurgulanan söz konusu ''kutsal yol'', Orta Asya'nın Altay ve Balkaş bölgelerinde rastlanan kurganların planlarında izlenebilmektedir. Ancak şimdiye kadar yapılan araştırmalarda Avrasya'nın İskit/Saka yayılım alanında yer alan diğer bölgelerinde kurgan mimarisinin parçası olan bu tip bir yola ulaşılamamıştır (Gass, 2011). Lahit ve/veya ahşap odaya giriş-çıkışı sağlayan *dromoslara* Tasmola gibi MÖ 1. binyıl atlı-göçer kültürlerinde rastlanmaktadır (Beisenov *vd*., 2016).

11 Gömüt tepelerini anmak için farklı dillerde farklı adlandırmalar bulunmaktadır. Bu adlandırmalar arasında uluslararası anlamda en sık tercih edileni Latince kökenli tümülüstür. Güney Slav dillerinde *mohyla*/*mogila*/*mogilnik*, Fransızca'da *tertre* ve Almanca'da ise *hügel*/høj/*hög*/*howe* kullanılmaktadır (Harding, 2011, 22).

toprakla yükseltilerek kurgan tipi gömüt yapısı oluşturulmuş olunur. İlk gömüt kurgan tipi gömüt yapısının birincil öneme sahip merkezi gömütünü teşkil eder. Farklı tarihlerde kurgan eteklerine ilave gömütler yerleştirilebilir. Oda Gömüt kültüründe ise görece derin bir çukur -ve/veya kuyu- açılır ve tabanın bir tarafına genişçe bir niş oyulduktan sonra birey buraya -gömüt hediyeleriyle- yerleştirilir (Resim 5). Daha sonra üstü yığma toprakla örtülerek yükseltilir. Ahşap Gömüt kültüründe de -Oda gömüt kültüründe olduğu üzere- kurganın merkezine geniş bir alan açılmaktadır. Açılan alana kültürün yerleşim sisteminde kullanılan kulübelere benzer basit bir ahşap mekân inşa edilir[12]. Mekânn zemini dokuma parçaları ya da kamış gibi bitki parçalarıyla kaplanır. Birey gömüt hediyeleriyle birlikte mekâna yerleştirildikten sonra mekânın üstü yığma toprakla örtülerek yükseltilir. Bireyler genellikle sol taraflarına yatık olarak hocker/yarı hocker pozisyonda yerleştirilir. Sayıları az olmakla birlikte kremasyon tipi gömütlere de rastlanmaktadır.

Toplum üyeleri arasındaki statü farkını açık bir şekilde gösteren ve MÖ 9-3. yüzyıllara tarihlenen İskit kültürüne ait kurganlar ise özenli ahşap işçilikleri ve eşsiz metal buluntularıyla öne çıkmaktadırlar. Öncülü olmayan bu kurgan kültürüyle ilk kez karşılaşılmaktadır (Parzinger, 2017, 331). Tek bir dönem veya coğrafyaya bağlı olmayacak şekilde kurgan tipi gömüt yapısının toplumun bütün üyeleri için kullanılmış olduğu düşüncesi genel kabul görmektedir[13]. Ancak, bozkır topografyasında çıplak gözle kolaylıkla tespit edilebilecek bir yüksekliğe ve genişliğe sahip, estetik ve sanatsal değeri yüksek metal buluntular üreten, özenli bir ahşap işçiliği barındıran ve gömüte yerleştirilen ana bireyin etrafına ona eşlik edecek şekilde at ve hizmetlilere (kimi zaman eşlere) ait gömütlere rastlanan İskit kültürüne ait kurgan tipi gömüt yapıları (Resim 6-7) yüksek olasılıkla seçkinlere aittir (Cunliffe, 2019).

Kuzey Karadeniz'de yer alan kurgan tepelerinin önemli ve ayırt edici özelliklerinden birisi büyük yüzdesinin ikincil kullanım olmasıdır. Bazı kurganlar -Anadolu kronolojisi ile- ilk kez Tunç Çağı'nda ya da Erken Demir Çağı'nda gömüt ya da gömütler için oluşturulmuş

12 Kültür kendi içinde erken (veya klasik) ve geç olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kurgan altı mimarisinde kültüre adını da veren ahşap kulübe benzeri mekanlara genellikle klasik dönemde Aşağı Don bölgesinde rastlanmıştır (Šibanova, 2022, 155). Kurgan altı mimarisinde dikdörtgen bir şekil veren basit çukurlar daha sık kullanılmıştır.

13 Kanımızca işbu düşünce her zaman ve her atlı-göçer boy için (aynı kültüre sahip olanlarda dahi) uygulanamaz. Lahit ve/veya ahşap oda yapımı ve özellikle örten-koruyucu toprak dolgunun tasarımı ile inşa faaliyetleri -en basit örneklerde dahi- belli bir emek ve zamana tekabül etmektedir. Ayrıca, Avrasya bozkır kuşağında yıl içinde uzun bir yayılıma sahip kış aylarının birçok olumsuz koşulu -geçmişte ve şimdi- yarattığı bilinmektedir. Yaşanan olumsuz koşullar kaba bir hesapla ulaşılabilen ortalama bir kurgan maliyetini ciddi şekilde arttırmış; koruyucu dolgu için gerekli olan donmuş toprağı kazmak, irili ufaklı taş-kaya kütlelerini kırmak ekstra bir emeği zorunlu koşmuş olmalıdır. Kuzey Karadeniz'de yaklaşık 20 m yükseklik ile 300 m'lik çapa sahip kurganların yapımında 70 bin m3 ila 110 bin m3 arasında değişen dolgu malzemesi kullanıldığı hesaplanmıştır (Videiko, 2010, 214). Toplumun her bir üyesinin bu maliyeti karşılaması beklenemez. Eşitlikçi ve dayanışma bağları güçlü olan boylarda işleyiş değişebilir. Bununla birlikte -özellikle Kuzey Karadeniz'deki Demir Çağı kurganları için- örneklerin yükseklik ve çap değerleri ile gömüt hediyeleri ölçüt yapılarak, *krali, soylu, vali ve saygın yaşlı için kurgan* şeklindeki sınıflandırma uzun zamandır kullanılmaktadır (Kovpanenko 1977, Daragan 2016).

ve geç dönemlerde farklı gömütler için tekrar kullanılmıştır (Petersen, 2010, 13). İlk önce hangi gömütün kurgana yerleştirildiğini tespit edebilmek kimi zaman oldukça zordur[14]. Yapılan bir tahmine göre -Kuzey Karadeniz kıyı hattını da kapsayacak şekilde- Ukrayna'daki kurganların %80'i MÖ 3000-2300 aralığında inşa edilmiştir (Daragan, 2016, 670).

Eski Yunan tarihçiliğinden gelen bilgiler sayesinde kurganların basit birer gömüt yapısı olmadığı, bunun yerine toplumun idare edilmesinde rol sahibi olan ayrıcalıklı bir yapı olduğu anlaşılmaktadır[15]. Kazı tarihçesi bir hayli eski olan Kuzey Karadeniz kurgan örnekleri, dönemin kazı teknik ve stratejileri nedeniyle kimi zaman eksik araştırılmış ve kurgan gömüt yapısını saran çeper göz ardı edilmiştir. Yakın tarihlerde Avrasya bozkır kuşağının doğusunda gerçekleştirilen çalışmalarda Eski Yunan tarihçiliğinin aktardığı bilgileri kanıtlar nitelikte bulgulara rastlanmıştır (Parzinger vd., 2016). Benzer bulgulara Kafkasların kuzeyinde de rastlanmaktadır. Jeofizik tekniklerin (magnetometre) kullanıldığı çalışmalarda kurganların etrafına yayılmış halde at nalı biçimli yapılar, hendekler ve küçük çukurlar tespit edilmiştir (Parzinger vd., 2016, 88).

Özellikle Kırım yarımadasının kuzeybatısında yoğunlaşan kurganlarda daha sık görülmek üzere, Demir Çağı Kuzey Karadeniz kurganlarının bir diğer önemli özelliği *krepis* şeklinde de adlandırılan çevre duvarıdır. Merkezinde ana gömüt bulunan oda/lahit, kimi zaman ona eşlik eden ikincil konumdaki insan ve hayvan gömütleri çevresine yerleştirilerek etrafı daireye yakın bir şekil veren *krepis* ile çevrilir ve son olarak üstü yığma toprakla kapatılır. Büyük ihtimalle *krepisler* yığma toprağı gömütün üstünde tutabilmek için inşa edilmekteydiler (Petersen, 2010, 178). Panskoe I adlı yerleşimin gömüt alanında yer alan kurganlardaki *krepisler*, kireçtaşı levhalar ve düzenli kesilmemiş taş bloklarla inşa edilmişlerdir. İçlerinden bazıları iki ya da üç sıra taş örgüden oluşmaktadır (Rogov, 1998).

MÖ 3. binyıl ile MÖ 1.binyıl arasında başlangıç noktalarından biri Kuzey Karadeniz-Hazar olan kuzey-güney doğrultulu birden fazla geniş göç hareketi meydana gelmiş, söz

14 Kemiklerden alınma numunelere uygulanan bir takım laboratuvar teknikleri sayesinde gömütler yaş sıralamasına sokulabilirler. Ancak unutulmamalıdır ki her gömüt sapma değeri düşük bir sonuç adına ideal numuneyi üretemez. Göreli bir tarihlendirme için lazım gelen gömüt hediyelerinin yokluğu ya da arkeolojik malzemenin tanımlanamayacak düzeydeki deformasyonu tarihlendirmeyi zorlaştıran diğer olumsuz etkenlerdir.

15 I. Dareios'un (Büyük Dareios) İskit seferine dair bilgilerin geçtiği pasajlarda, İskit kralının Büyük Dareios'a verdiği yanıt aktarılmaktadır (Hdt. V.127). Söz konusu yanıt kurganların İskit toplumu adına oldukça önemli olduğunu göstermektedir.

konusu göç hareketleri sayesinde diğer coğrafyalar kurgan tipi gömüt yapısıyla tanışmıştır[16]. Göç hareketleri esnasında kurgan tipi gömüt yapısı uğradığı noktalarda farklı özellikleri bünyesine katarak gelişimi sürdürmeye devam etmiştir. Çizgisel bir gelişimden bahsedilemez belki, ancak erkenden geçe doğru özellikle kurgan altı mimarisinde daha tanımlı, gelişkin ve güçlü mimari unsurların belirmeye başladığı söylenebilir. Tarihi kayıtların tutulmaya başlanmasıyla -ve söz konusu gelişimle- MÖ 1. binyıl Ege ve Akdeniz uygarlıklarında kurgan tipi gömüt yapısı -temel mimari mantık korunarak- tümülüslere dönüşmüştür. Dönüşüm mimarlık tarihindeki bir eşiği ve/veya temel bir mimari farklılığı temsil etmekten ziyade, daha çok arkeolojik kültürel bir adlandırma tercihini yansıtmaktadır.

Kırım Kurganları

Daha önce belirttiğimiz üzere Kırım yarımadasının kuzeybatısında kurgan tipi gömüt yapılarının yoğunlaştığını görmekteyiz[17]. Yarımadanın güneybatı ucunda yer alan Chersonesos yerleşimi bir çeşit kültürel sınırı teşkil etmektedir. Kurgan tipi gömüt yapılarına rastlanmayan Chersonesos'un aksine, yarımadanın kuzeybatısında kalan Kerkinitis, Kalos Limen ve Panskoe I gibi yerleşimler zengin sayılabilecek örnekler üretmiştir. Kurgan tipi gömüt yapılarının Chersonesos'da tercih edilmiyor oluşu bazı araştırmacılar tarafından mekân kullanım geleneğindeki tutuculukla açıklanmaktadır (Stojanov, 2004, 90-91).

Eski Kerkinitis yerleşimi büyük ölçüde çağdaş Yevpatoria (Eupatoria) yerleşiminin altında kalmıştır (Resim 8). Her ne kadar erken tarihlerde öncü isimlerce gerçekleştirilen çalışmalar olsa da yerleşime ve gömüt alanına dair sahip olduğumuz temel bilgiler 1990'lı yıllarda gerçekleştirilen kurtarma kazılarından gelmektedir (Kutajsov, 2004). Eski yerleşimden kuzeybatı istikametinde ayrılan gömüt alanı ve gömütler *Gagarin*, *Demyseva* ve *13 Kasım* sokaklarında yoğunlaşmaktadır. Kazı raporlarına göre kurgan tipi gömütler alanın

16 Anadolu da erken tarihlerde kurgan tipi gömüt yapısıyla tanışan coğrafyalar arasındadır. Doğu Anadolu'da bir takım tarihlendirme sorunları barındıran Bozkurt Kurgan Mezarlığı'nda MÖ 2. binyıl'a yerleştirilen kurgan tipi gömüt yapısına rastlanmıştır (Özfırat, 2009). 2016 yılında İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından İstanbul ili Silivri ilçesi sınırlarındaki Cambaztepe Tümülüsü'nde (Kurgan) gerçekleştirilen kurtarma kazıları ise (Polat, 2016), kurgan tipi gömüt yapısıyla birlikte kurgan gelenekli kültürlerin Anadolu'ya yaptıkları erken tarihli göçlerin tarih ve rotasını değiştirecek türden veriler sunmuştur. Sonuçları bakımından bu kurtarma kazısının devamı kabul edilebilecek İstanbul ili Beşiktaş ilçesi sınırlarındaki metro hattı arkeolojik kazılarından önemli veriler gelmiştir. Kurgan tipi gömüt yapısının buradaki varlığı -ve/veya şekil nitelik özellikleri- tartışmalı olsa bile, Kuzey Karadeniz merkezli Balkanları kullanarak Anadolu'ya ilerlemiş olası göçü ilave verilerle kanıtlayabilme potansiyeline sahiptir. Cambaztepe kurganı büyük olasılıkla Balkan özellikli Çukur Gömüt kültürünün bir parçasıdır (yazarın yakında çıkarmayı planladığı yayınında). Kurgan tipi gömüt yapısının Anadolu'daki varlığı, erken örnekleri, gelişimi ve Anadolu'ya özgü unsurları bu makalenin kapsamını aşan oldukça geniş bir konudur.

17 Anlatılmak istenen Eski Yunan koloni yerleşimleriyle doğrudan ya da dolaylı yoldan bağlantılı kurgan tipi gömüt yapılarıdır. Büyük kısmı yerleşimlerin gömüt alanlarında, diğerleri ise yerleşimlerin yakın sayılabilecek çevre-çeperlerinde yer almaktadır. Bunların dışında, koloni yerleşimlerinden bağımsız olacak şekilde, yarımada üstünde farklı tarihler veren kurgan tipi gömüt yapılarından meydana gelmiş irili-ufaklı birçok gömüt alanı bulunmaktadır.

merkezine yerleştirilmiştir. Ortaya çıkarılan gömütlerin tamamı yerleşimin 3. ve 4. evresine (MÖ 5-3. yüzyıllar) tarihlenmektedir. 5 gömüte rastlatan 3. evrenin gömüt tipleri arasında kurgan yoktur. Basit çukur, taş tabut, kremasyon içeren taş tabut ve herhangi bir kategoriye dâhil edilemeyen örnek ele geçen gömüt tiplerindendir.

Yaklaşık 40 gömütün bulunduğu 4. evrede Kurgan 2 olarak adlandırılan ve içinde 4 gömüte rastlatan kurgan tipi bir gömüt yapısı ortaya çıkarılmıştır. *Demyseva* sokağında ve/veya yakınlarında ele geçen kurgan yapısı yaklaşık 11 m çapındadır (Kutajsov ve Pridnev, 1997). *Krepis* duvarıyla çevrilmiştir ve konumu itibarıyla birincil öneme sahip olduğu düşünülen merkezi bir gömüte sahiptir. Merkezi gömüt (L27) 2.27 x 1.45 m ölçülerinde bir çeşit çukur gömüttür. Temel kısmı küçük taşlarla çevrelenmiş ve başı doğuya doğru çevrili bir yetişkine ait beden buraya yerleştirilmiştir. Yaş ve cinsiyet gibi temel bilgilere ulaşılamazken, gömüt hediyesi olarak kırmızı figürlü lekythos ile bazı tanımlanamayan demir parçaları ele geçmiştir. İkinci gömüte (L28) kurganın kuzey eteğinde ve merkezi gömütün kuzeyinde kalacak şekilde rastlanmıştır. Basit bir çukur gömüt olan gömütün içinde rastlanan bedene ait yaş ve cinsiyet tanımlaması yapılamamıştır. Yakınlarında siyah perdahlı bir kylix ile demir bir hançer/bıçak ele geçmiştir. Üçüncü gömüt merkezi gömütün oldukça yakınında olan bir çeşit çocuk gömütüdür (*enkhytrismos*). Khios tipi bir amphoraya yerleştirilmiş ve amphoranın ağzı doğuya bakacak şekilde bırakılmıştır. Yakınlarında siyah perdahlı bir kylix ele geçmiştir. Dördüncü gömüte, merkezi gömütün batısında kalacak şekilde kurganın dış sınırında rastlanmıştır. İçi kremasyon külleriyle dolu Khios tipi bir amphoradır. Teknik bir analiz olmamasına rağmen araştırmacılar küllerin bir çocuğa ait olduğuna dair görüşler sunmuşlardır. Kurgan 1 olarak adlandırılan kurgan tipi gömüt yapısı yerleşimin sur sisteminin dışında, yaklaşık 1.5 km mesafe uzaklıktadır[18]. Konu itibarıyla etnik arka plan ile taşıdığı olası bağlamı incelemek zordur, zira yerleşimle olan ilişkisi anlaşılamamıştır.

Eski Panskoe I yerleşimi Cernomorskoe adlı çağdaş yerleşimin yakınındaki aynı ada (Panskoe) sahip gölün kıyısında yer almaktadır. İlk sistemli araştırmalara 1960'lı yıllarda başlanmış ve söz konusu araştırmalar kesintilerle birlikte 1990'lı yıllara kadar sürmüştür (Ščeglov, 2002a). Yerleşim birkaç yapı bloğundan meydana gelmektedir. Burada çalışan bazı araştırmacılar yapı bloklarının büyük aileler ve/veya insan gruplarınca ortak kullanıldığını önermişlerdir. Yerleşimin kuzeybatısında kalan gömüt alanı yaklaşık 3.5 hektarlık bir araziyi kaplamakta ve çeşitli gömüt tiplerini barındırmaktadır (Resim 9). Kurgan tipi gömüt yapıları birbirini takip edecek şekilde ve/veya zincir halinde sıralanmışlardır. Bu yapıların arasına başta basit çukur gömütler olmak üzere diğer gömüt tiplerine dahil edilebilecek örnekler yayılmıştır.

18 Kuşkusuz unutulmaması lazım gelen noktalardan biri yerleşimlerin zaman içinde değişebilen hareketli sınırlara sahip olduğudur. Sur gibi kalıntılar zaman içinde değişen sınırlarının anlaşılmasında kimi zaman yanıltıcı olabilir.

Yakın tarihli çalışmalarda yaklaşık 33 tanesi araştırılan kurgan tipi gömüt yapılarının sayısı 60'tan fazladır. Yükseklikleri 10 cm'den 2 m'ye kadar uzanan bir yelpazede değişmektedir. Kerkinitis'te olduğu gibi *krepis* duvarıyla çevrelenmişlerdir. Gömüt alanının güneybatısında yer alan bir kurganın (K48) *krepisinde* görece düzgün kesilmiş üç taş bloğa rastlanmıştır (Resim 10). Üzerlerinin dairesel bir form verecek şekilde oyulmuş olması -ve bu dairelerle birleşen kanalların varlığı- nedeniyle bazı araştırmacılar tarafından sunu masası olarak tanımlanmaktadırlar (Stolba, 2011, 329). Araştırmacıların iki kurgan tipi gömüt yapı arasının bilinçli olarak diğer tipteki gömütlerle doldurulduğu görüşü (Ščeglov, 2002b), tarımsal faaliyetler sonucunda oluşan tahribat nedeniyle kesin bir şekilde doğrulanamamaktadır (Petersen, 2010, 150).

Kurgan tipi gömüt yapılarında rastlanan gömüt tipleri geniş bir yelpazede yayılım göstermektedir. Basit çukur, niş (oda), taş tabut, kerpiç tabut (Resim 11-12), taş levhalarla kaplı çukur ve *enkhytrismos* tanımlanabilen gömüt tipleridir. Gömütler tasarım ve yapım anlamında oldukça basit bir görünüm sunmaktadırlar. Bazı *enkhytrismoslar* Solokho II tipi amphoralara yerleştirilmiştir. Bu amphoralardaki iskeletler yaş ve cinsiyet tespiti yapılamayacak ölçüde bozulmuştur. Yerleşimin 3. evresinde 5 kurgan tipi gömüt yapısına rastlanmış ve söz konusu yapılar 7 adet gömüt üretmiştir. 3. evreye göre daha geniş ve önemli olduğu anlaşılan 4. evredeki 31 kurganda toplam 87 gömüte rastlanmıştır. Aynı kurgan tipi gömüt yapısında sadece çocuk bireylerden oluşan çoklu gömütlere rastlanmamıştır. Bir diğer ilginç ve önemli gömüt çeşidi sembolik (*kenotaph*) gömüttür. 4. evreye tarihlendirilen ve 32 no'lu kurganda rastlanan N-K32 M1 adlı gömüt amphora, kupa, strigil ve savaş baltasıyla bütünlüklü bir hediye koleksiyonu sunmuş, ancak herhangi bir iskelete ya da kremasyona dair ize rastlanmamıştır.

Eski Kalos Limen yerleşimi Chernomorskoye (Akmescit/Aqmeçit) adlı çağdaş yerleşimin sınırları içinde, Kerkinitis'in kuzeybatısında ve kıyıya yakın bir noktada konumlanmaktadır. 1990'larda yürütülen araştırmalarda yerleşimin gömüt alanında ve yakın lokasyonlarda bulunan kurgan tipi gömüt yapıları incelenmiştir (Kutajsov ve Pridnev, 1997). İncelenen 8 kurgandan 5'i gömüt alanının merkezinde yer alırken geri kalan 3'ü alanın 240 m kadar doğusunda sıralanmıştır. Ancak son yıllarda yapılan ziyaret ve bazı hava fotoğraflarının yardımıyla kurgan tipi gömüt yapı sayısının çok daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Hem tarihlendirme hem de taşıdıkları yapım-tasarım özellikleri itibarıyla Kerkinitis'de rastlanan kurgan tipi gömüt yapılarıyla yakın benzerlikler taşımaktadırlar. Gömüt tipleri arasında; basit çukur, taş levhalarla kaplı çukur, zemini taşla döşenmiş çukur, taş tabut ve *enkhytrismos* sıralanabilir. Kurganların toprak dolgularında çok sayıda amphora, serviste kullanılan siyah perdahlılar ile kupa formunda kaplara ait kırık parçalara rastlanmıştır. Kırık parçaların genellikle yanık-kül benzeri alanlardan ele geçmiş olması bazı araştırmacılarca defin sonrası yapılan cenaze etkinliklerine kanıt olarak sunulmaktadır. Definecilik faaliyetleri sonucunda

oluşan tahribat nedeniyle gömüt hediyelerini eksiksiz tanımlamak olanaksızdır. Gömütlerin bazılarında hediyelere rastlanmazken büyük çoğunluğunda bütünlük vermeyen tahrip edilmiş parçalara ulaşılmıştır.

Değerlendirme

Derlediğimiz kurgan tipi gömüt yapılarının belli bir coğrafyada sınırlanıyor oluşu ve ayrıca söz konusu coğrafyanın Büyük Olbia ile bir bütün Kuzey Karadeniz'i temsil edemeyecek düzeyde kalması genel çıkarsamalar yapılmasını engellemektedir. Bununla birlikte kolonizasyon faaliyetlerinin gerçekleştiği diğer coğrafyalarla kıyas edildiğinde, Kuzeybatı Kırım'da ilginç ve çeşitlilik arz eden karmaşık bir gömüt kültürünün var olduğunu söyleyebiliriz. Bir diğer sorun incelenen örneklerin -mevcut tarihlendirme önerileri dahilinde- görece dar kabul edilebilecek bir zamansal yelpazeye sıkışmış olmalarıdır. Her biri için kesin tarihlendirme yöntemi söz konusu değildir.

Bazı araştırmacılar gömüt alanlarının çeperinde kalan örnekleri probleme dahil etmeyerek konuya dair öneriler sunmuşlardır. Örneğin S. Lancov, Kerkinitis'deki kurgan tipi gömüt yapılarını incelemiş ve mevcut tarihlendirmeyi temel alarak -ve çok kültürlü yapıyı onaylamayarak- buradaki gömütlerin İskitlere ait olduğunu önermiştir (Lancov, 1988). J. H. Petersen ise Lancov'un önerisini temellendirmek için kullandığı veriyi yeterli bulmamış ve Eski Yunan kimliğinin baskın bir karakter taşıyamayacağı Kuzey Karadeniz gibi uzak coğrafyalarda çok kültürlü bir topluma ihtiyaç olduğundan bahisle kesin/keskin bir etnik arka plandan bahsedilemeyeceğini önermiştir. Eski Yunanların kültürel anlamda baskın olduğu kabulünden yola çıkılarak oluşturulan tek yönlü kültürel etkileşimin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ve sürecin yerelin de dâhil olduğu daha karmaşık bir yapıda olduğunu belirtmiştir. MÖ 4. yüzyıl ile MÖ 3. yüzyılın ilk çeyreği arasına yerleştirdiği evreye (4. Evre) tarihlenen kurganların ise önceki çalışmalarda İskit etnik unsuru/işareti olarak yorumlandığını, ancak yaptığı çalışma neticesinde elde ettiği verilerin etnik temelli kesin bir ayrıma izin vermediğini, bunun yerine, kurganların yüksek bir sosyal statü ağını takip ettiğini iddia etmiştir (Petersen, 2010, 304).

Panskoe I kurganlarında rastlanan gömüt tiplerinden biri, ayrıca, etnik-sosyal bağlam yakalayabilmek adına bir başka özel ilgiye neden olmuştur. Söz konusu tip kurgan altı yapım teknikleri, tekil-çoğul özellikleri ya da gömüt hediyeleriyle değil, bireyin gömüte yerleştirilme şekliyle ilgilidir. Büzülmüş olarak adlandırılan gömüt tipinde sırt üstü bir uzanım bulunmamaktadır ve bireyin dizleri karna doğru çekilmiştir. Basit çukur ve kerpiç tabutlara yerleştirilen tekil ve de çoğul gömütlerde büzülmüş halde gömüsü yapılan bireylerden cinsiyeti tespit edilebilenlerin hepsi kadındır (Stolba, 2011, fig. 14). Çoğul gömütlerde sırt üst uzanan erkek bireylerle birlikte bulunuyor olmaları ve bazı özel çanak-çömlek gömüt hediyeleri nedeniyle Eski Yunan ve barbar yerli toplumlar (Tauri) arasında gerçekleşen

evliliklere kanıt olma ihtimalleri ön plana çıkarılmaktadır (Stolba, 2011, 332-333). Buna göre büzülmüş ve/veya yarı hocker pozisyonu barbar yerli kadın bireyin beraberinde getirdiği kültürde kabul gören gömüt şeklidir. Ancak, etnik temelli yaklaşımın dışında meseleyi sosyal bağlamlarla değerlendiren ve etnik farklılık yerine sosyal statü farklılığını öneren yaklaşımlar da bulunmaktadır (Petersen, 2010).

Ele geçen gömüt hediyeleri gömüsü yapılan bireyin etnik arka planını belirlemede kuşkusuz tek başına yeterli olamaz. Kalitesi ve dayanıklılığı ile ön plana çıkan İskit tipi ok uçları Anadolu ile tüm Yakın Doğu'ya dağılarak bir zamanlar taşıdığı etnik belirleyiciliği-etnik kimliklendirme gücünü kaybetmiştir. Benzer şekilde Eski Yunan çanak-çömleği de sahip olduğu albeni ile bir süre sonra bölgede statü göstergesi olmuş ve barbar toplumlarca da rağbet görmüştür. Ancak burada dikkat edilmesi gereken ana husus hem düz zemin tipi hem de kurgan tipi gömüt yapılarında görülen gömüt tiplerinden bazılarının taşıdığı ayırt edici noktalardır. İskitlere özgü -kabul gören- gömüt tipleri arasında *kenotaph* bulunmamaktadır. Kurgan tipi gömüt yapısı altında bu tipte bir gömüte rastlamak, gömüt sahibinin etnik arka planını belirlemede -ve elbette ki diğer tamamlayıcı bulgularla birlikte- önemli bir gösterge olabilir.

Sorun kurgan altı gömüt mimarisi noktasında ele alınıp İskit yayılımının doğu sınırlarında bulunan ve de ''karakteristik İskit'' olarak kabul edilen erken ve geç örneklerle karşılaştırıldıklarında, Kırım'daki örneklerde ahşap işçiliğin bulunmadığı fark edilecektir. Güncel arkeolojik bulgu ve kesin tarihlendirmeler, Avrasya bozkır kuşağında Demir Çağı atlı-göçer toplumları ile ilişkili en erken tarihli gömütlere (MÖ 9. yüzyıl) Kazak bozkırının doğu yakası ile Tuva ve Altay bölgelerinde rastlandığını, ve devamında, sırasıyla Tasmola, Saka ve Pazırık kültürlerinin oluştuğunu göstermektedir (Alekseev vd, 2016). Pazırık Vadisi'ndeki 40'ın üstündeki kurgandan S. Rudenko tarafından kazılan ve MÖ 4-3. yüzyıllara tarihlenenlerin (Resim 13) ortak özellikleri arasında; üzeri taş-kaya yığınıyla kaplı alçak toprak tepe, gömüt çukuru ile odasının dışında kalan at gömütü, doğu-batı doğrultulu dikdörtgen gömüt çukuru, bu çukurun içine duvar ve çatısı kütüklerle inşa edilmiş gömüt odası ve gömüt odasının içinde insan gömütü bulunmaktadır (Rudenko, 1970, 14) . Geniş bir tomruğun içi oyularak elde edilen ahşap tabutlar (Resim 14) -sadece Pazırık kurganlarında değil- İskit yayılımının doğu sınırlarında yer alan söz konusu kurgan altı mimaride rastlanan sık uygulamalardandır. Ahşap gömüt hediyelerinin (Summerer ve Lukpanova, 2021) yanı sıra, gömüt inşasında -özellikle kazma işlemi sırasında- kullanıldığı düşünülen ahşap tokaç-takoz ve ağzı dar-uzun kürek (Resim 15) gibi ahşap aletlere de rastlanmıştır[19]. Metal işçilikleri dışında, hem

19 Ahşap kürekler ağızları aşınmış-kırılmış bir şekilde Pazırık 2 no'lu kurganın gömüt odasının tavanının üstünde ele geçmiştir. Kurgan inşaatı sırasında tamir edilemez düzeyde kırıldıkları ve bu nedenle dolgu malzemesi maksatlı buraya atıldıkları ve yine aynı kurganda benzer pozisyonda ele geçen tokaç-takozların sert ve donmuş zeminin kazılmasında yardımcı birer alet oldukları ve benzer bir akıbeti yaşadıkları düşünülmektedir (Rudenko, 1970, 16-17)

taşınabilir işlevsel ve sembolik aletlerin yapımında hem de mimaride kullandıkları anlaşılan ahşap işçilikleri, böylelikle, arkeolojik anlamda ciddi bir şekilde kanıtlanabilmektedir. Kırım'daki örneklerde kullanılan taş ve kerpiç mimari, hammadde ağına ve hammaddeye ulaşma çabalarına karşılık gelen bir tepki olabilir. Ancak, kültürel alışkanlıkların değişimi ve değişim sonucunda oluşan yeni uzmanlıklar elbette tek başına çevresel-doğal etkenler tarafından belirlenmemektedir. Eski Yunan komşularının birikimi değişimi açıklamakta yardımcı olsa da, kültürel etkileşim temelinde söz konusu kurganların gerçekte kimler için yapıldığı sorusuna -diğer verilerle birlikte- eksiksiz bir yanıt verilememektedir.

Doğal çevre ile onu algılama çabamız neticesinde zihnimizde oluşan optik değer yargılarının somut ve soyut kültürel şeylerin inşasındaki köklü etkisine -tıpkı diğer geçmiş kültürel süreklilikleri algılama çabamızda olduğu üzere- değinmemiz gerekmektedir. Avrasya bozkır kuşağı, batıda Macaristan Ovası'ndan doğuda Moğolistan ile Mançurya Ovası'na uzanan, insan ve hayvan trafiğini kesintiye uğratabilecek zorlu engebelere sahip olmayan ve bu özellikleri nedeniyle doğal bir koridor şeklinde değerlendirilebilecek bir coğrafyadır. Bununla birlikte uzun ve görece engebesiz koridoru daraltan ve onu doğu-batı yönlü bölen iki büyük ve önemli coğrafi unsur da mevcuttur. Ural Dağları ile Altay Dağları, söz konusu coğrafi unsurlar, bir anlamda insan ve hayvan trafiğinin hızını yavaşlatan doğal birer bariyerdirler. Bir diğer üstünde durulması gereken ilgili şey bozkırda ufuk çizgisinin çoğunlukla düz ve/veya düze yakın bir seyir izlemesidir. Bu da yatayda oldukça derin bir alanı görünür kılmaktadır. Böylelikle yakın özellikler gösteren birbirine bitişik düzlüklerde yapay yükseltiler inşa etmek, ufuk çizgisine kilometrelerce öteden bakıldığında fark edilir çıkıntılar yerleştirmek anlamına gelmektedir (Resim 16). Yerleşik olmayan atlı-göçer toplumlar toprak aidiyetlerini-mülkiyetlerini komşu toplumlar adına anlaşılır kılmak için çeşitli stratejiler geliştirmiş olmalıdır. Örneğin doğal oluşumlar sınır çizgisini temsil edebilir. Nehir, dağ, dağ sırası gibi sınırları net bir şekilde tayin eden doğal oluşumların yokluğunda, özellikle görece engebesiz bozkırlarda, kurganların bir diğer amacı sınırları çizmek olabilir. Ancak kurgan ile çizgi şeklinde uzanan bir sınırın oluşturulduğu akla gelmemelidir. Sınır kurgan tipi gömüt yapısının bitiminden başlamış olamaz. Kanımızca merkezinde kurgan olan bir daire hükmedilen toprağı oluştururken, kurganın görüş alanına girmesiyle birlikte sınıra yaklaşılmış ve/veya söz konusu sınıra girilmiş olunur[20].

Uzak coğrafyaları hedefleyen ve bu özelliği nedeniyle olağandışı kabul edilenler bir kenara bırakılırsa, mevsimsel ve/veya belli başlı ekonomik faaliyetlerin yıl içindeki sırasına göre

20 Yakın zamanlarda Aşağı Dinyeper bölgesindeki kurganlar üzerine CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) teknolojisi kullanılarak yapılan bir çalışma söz konusudur. Çalışmanın sonuçlarından biri; krali kurganların mesafe ve topoğrafyaya rağmen birbirlerini görebilir bir hat üzerine inşa edilmiş olmalarının tespitidir (Daragan, 2016, 674). Sınır tayini noktasında belirttiğimiz olası işleve, doğru sorular ve sınıflandırma üzerine kurulu bir CBS stratejisi ile yaklaşabiliriz. Kurganla birlikte geçmiş otlak alanları gibi unsurlar da değişken olarak kabul edilmelidir.

oluşturulmuş takvimsel bir yer değiştirme döngüsü atlı-göçer toplum modelinin en önemli unsurlarından birisidir[21]. Uzun süreli geçmiş tecrübeler neticesinde haritaya yerleştirilmiş olan lokasyonlar (istasyonlar) arasında gerçekleşecek bir göç programı çıkarılıyor, ve yıl boyunca işbu program doğrultusunda göç ediliyor olmalıdır. Kimi zaman göç rötar yapmış, istasyonlara varış süreleri gecikmiş ve yıllık süre ihlal edilerek rutin bozulmuş olabilir. Ancak her iki durumda da istasyonlar için görsel hafızada yer edinecek bir ata toprağı algısına ihtiyaç bulunmaktadır. Dikilitaşlar bu işte kullanılabilecek akla gelen ilk kültürel nesnelerdir. Sert ve zorlu iklim koşulları dışında düşman atlı-göçer gruplarca tahrip edilmeye ya da yer değiştirilmeye karşı korumasız oldukları -tartışmaya gerek olmaksızın- açık bir gerçekliktir. Kurgan ise, bu anlamda, zorlayıcı ve tahrip edilmesi güç ve zaman isteyen bir yapay yükseltiden oluşması nedeniyle ata toprağı algısı yaratmada daha başarılı kabul edilebilir.

Bu noktada değerlendirilmesi gereken diğer ilgili arkeolojik bulgu ile güncel öneriler, -şimdilik- Kuzey Karadeniz'in dışındaki bozkır coğrafyasından elde edilme kurgan etrafında gözlenen mimariyle ilgilidir. Yakın tarihli çalışmalarda Demir Çağı'na tarihli kurganların etrafında keşfedilen ve Eski Yunan tarihçiliğinden gelen bilgilerle uyumlu görünen yol, hendek ve atlı nalı şeklindeki yapı gibi kalıcı mimari unsurlar, atlı-göçer toplum modelinde ilginç ve istisna kabul edilebilecek yerleşik özel bir grubun ve/veya sınıfın oluşmasına izin vermiş olmalıdır. Taşıdığı somut ve soyut kültürel şeylerle değerli oluşu ve bu özelliği nedeniyle atlı-göçer toplumlarca halihazırda korunması ve sürekli izlenmesi gerektiği izlenimini veren kurgan tipi gömüt yapısı, kimi örneklerden takip edilebildiği kadarıyla, etrafına kabul ettiği mimari sayesinde yakın çevre-çeperinde kurulu yerleşik bir yaşamla var olmuşa benzemektedir. İskit kültüründeki kurganların taşıdıkları eşsiz metal buluntular ile ince ahşap işçilikleri öneriyi destekler niteliktedir[22]. Kurganı bekleyen, yaşamları bu amaç doğrultusunda şekillenen ve yarı-yerleşiklik nedeniyle toplumun diğer üyeleriyle aralarında ciddi düşünsel farklılıklar bulunan savaşçı ve din insanları bu özel sınıfın başlıca üyeleri olmalıdırlar. Atlı-göçerler, nasıl ki, toplumun işletilmesinde hem düşünsel hem de toprak üstü egemenlik iddiası bağlamında kurgana bağlı, onu merkezine koyan bir temel ilkeye sahipse, benzer bir bağlılığı ve/veya bağımlılığı kurganı bekleyenler yaşamış olmalıdır. Yarı-yerleşik bir yaşamı zorunlu kılan ve de kutsal addedilebilecek görevlerinden ötürü başta besin olmak üzere onları hayatta tutan kaynaklara erişimleri büyük olasılıkla kısıtlı kalmıştır. Bu nedenle çoğunluğu oluşturan hareket halindeki toplum üyelerinin kurgana yapacakları

21 İskit ve/veya İskit kültürüne sahip atlı-göçer toplumlarda hareketliliğin yüksek seviyelerde seyrettiğini Eski Yunan tarihçiliğinin aktardığı birtakım bilgilerle de doğrulayabiliyoruz. Evlerinin olmadığı, evlerini vagonlarda taşıdıkları ve ata binmeyi öğrenene kadar erkek çocukların vagonlarda seyahat ettikleri gibi bilgiler bunlardan bir kaçıdır (Hdt. IV.46, Ps.-Hipp. Aer.20).

22 Eski Yunan tarihçiliği İskit/Sakalarda kurganları beklemekle görevli kişilerden bahsetmemektedir. Bununla birlikte, İskit/Sakaların gökten düştüğüne inandıkları altından yapılma saban, boyunduruk, balta ve kupayı büyük bir titizlikle sakladıkları ve bu kutsal nesneleri korumakla sorumlu kimselerin varlığı bir anlatıda bahsedilmektedir (Hdt. IV.7).

ziyaretler onları -her açıdan- yaşamsal anlamda beslemiş olmalıdır. Elbette eldeki somut verilerle yapılan bu olası modelin ilave arkeolojik kanıtlarla desteklenmeye ihtiyacı olduğu açıktır. Bununla birlikte, söz konusu modeli çalışma stratejilerine dahil edecek araştırmaların kurganların yakın ve uzak çeperlerinde yapacakları kazı ve sondajlar ihtiyacımız olan kanıtları üretebilir. Yaşamsal faaliyetlerin yürütüldüğü çeper tahmin edilenden çok daha geniş olabilir.

Kültürlerarası etkileşim temelinde meseleye eğilen incelemelerde ıskalanan ve/veya görmezden gelinen bir nokta söz konusudur. Kurgan tipi gömüt yapısı ile gömüt geleneklerine dair çalışmalar genellikle Kuzey Karadeniz'le sınırlı tutulmakta, Yunan anakarası dahil edilmemektedir. Kendi içinde çelişik bir yan taşıyan bu duruma neden; Arkaik ve Klasik Çağlar boyunca Yunan anakarası (Orta Yunanistan) ve Ionia'daki (Batı Anadolu) gömüt alanlarında ya da ilişkili alanlarda kurgan tipi gömüt yapısına ciddi anlamda rastlanmıyor oluşudur. Attika ve Atina özelinde durum bir parça daha karmaşıktır. Attika'da, başta Atina olmak üzere Vourva, Vari ve Menidi gibi yerleşimlerde MÖ 8. yüzyılda başlamış olan bölgeye özgü bir kurgan (tümülüs) ve/veya *sema-tymbos* geleneği bulunmaktadır. Kanal şeklindeki sunu çukuru ile diğer birtakım özellikleriyle aristokratlar tarafından güç-toprak iddialarının kanıtlamasında kullanıldıkları düşünülen işbu tümülüs ve gömüt geleneği (Resim 17) MÖ 600'de Attika kırsalında zirve yaparken, Atina'da düşüşe geçmeye başlamıştır (Whitley, 1994, 218). Aynı tarihlerde (MÖ 610-600) mimari plakalarla dekore edilmiş gömüt yapıları kurganların yerini almışa benzemektedir (Garland, 1985, 125). MÖ 550-500 tarihleri arasında ise Kerameikos'da tümülüslerin tekrar kullanılmaya başlandığını görmekteyiz. Ancak; Südhügel (Güney Tepe), Rundbau (Yuvarlak Yapı) ve Tumulus 15 (Tümülüs 15) tümülüslerinin bir önceki gelenekten farklı oldukları anlaşılmaktadır. Merkezinde kremasyon tablası bulunan ve kanal şeklindeki sunu çukuruna sahip bir önceki gelenekte tümülüs, kimi zaman konik değildir, dörtgenimsi bir tabanı takip edecek şekilde yükselmektedir. MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısındaki ''yeni'' tümülüs geleneğinde ise kremasyon tablası ve dış sunu çukuru bulunmamaktadır[23] ve dahi konik ve/veya koniğe yakın bir şekil söz konusudur (Resim 18-19). Atina yerelinde oldukça ilginç sayılabilecek gömüt gelenekleri ile buluntulara rastlanmıştır[24].

23 Südhügel (Güney Tepe) özellikle buluntularıyla, başka ve kanımızca daha doğru bir ifadeyle, bulunamayanlarıyla dikkat çekmektedir. Kazılarda iki adet gömüte ulaşılmıştır. İçlerinden biri soyulmuş, diğeri ise nispeten bozulmamış bir konteks sunabilmiştir. İlginç olan şey gömüt hediyeleri arasında Attika yapımı bir kaba rastlanmamış olunmasıdır. MÖ 5. yüzyıla gelindiğinde tıpkı diğer kurganlarda olduğu üzere etekleri farklı türlerdeki gömütler için kullanılmıştır. Ursula Knigge, Kerameikos'da yaptığı kazı çalışmaları sonrasında Südhügel (Güney Tepe) ve çevresinin yabancı ülke temsilcilerini ağırlayan bir seçkinin kullanımında olabileceğini önermiştir (Knigge, 1976, 1988, 96, 97, 101, 102, 105, 106, 2006, 127,163).

24 Rundbau'nun (Yuvarlak Yapı) kuzey eteğinde bir adet at gömütüne (Rb 9) ulaşılmıştır. Yakınındaki kremasyon şeklindeki gömütle (Rb8) ilişkili olduğu düşünülmektedir. Her iki gömüt de kesin bir tarihlendirme olmaksızın MÖ 650'ye tarihlendirilmiştir (Knigge, 1980, 59, 61).

Sonuç

MÖ 1. binyılda Yunan anakarası ile Kuzey Karadeniz arasında gerçekleşen insan, meta ve fikir transferleri Arkaik Çağ'da başlamış, Klasik Çağ'da ise zirve yapmıştır. Etkileşim doğası gereği iki ayrı coğrafyada izler bırakmıştır. Dolayısıyla yoğun ilişki trafiğinde, kurganların görünürlükleri, farklı tipleri ve özellikle Atina'daki inişli-çıkışlı grafikleri etkileşimi konu edinen incelemelerde diğer maddi kültür ögeleriyle birlikte önemli bir veri olarak ele alınmalıdır. Yunan anakarası ve Kuzey Karadeniz'deki (Olbia) kurganlar ile işbu kurganlarda ele geçen buluntuların kapsamlı bir şekilde tekrar analiz edilmeleri ve bu doğrultuda yeni tarihlendirme önerileri için ihtiyaç olup olmadığının araştırılması bir gereklilik. Arkaik Çağ başlarında Attika'ya özgü kurgan geleneğinin etkisini yitirmesi aristokrasinin güç kaybı ile demokrasinin yükselişi olarak yorumlanma eğilimindedir. Bu yorumu doğru kabul ettiğimizde, sınırlarını genişleten idari değişim ile yenilikler dahilinde, geçmişi hatırlatma ve toplumda huzursuzluk yaratma ihtimali bulunan kurganların bir süre sonra tekrar inşa edilmesi ilginçtir. Kurganlara gömülenlerin gerçekte kim oldukları sorusu, önceki kurganlardan farklı bir takım mimari özelliklerin varlığı ve Kuzey Karadeniz'le sürdürülen ilişkilerin artış göstermesi üzerinden kültürlerarası etkileşim temelinde ve öncül-ardıl bağlamında araştırmalara sağlıklı bir yön verme olanağına sahiptir.

Eski Yunan tarihçiliğinin İskit anlatısı farklı yazarların farklı tarihlerde verdikleri bilgilerden oluşur ve kendi içinde erkenden geç tarihlere doğru gelişen-detaylanan bir yol izler. İskitler başlangıçta *kısrak sütü sağan* sıfatıyla bir sterotip iken, ilerleyen tarihlerde çeşitli boylara-toplumlara ayrılan ve farklı adlarla anılan geniş bir aileyi ifade eder olmuştur. İskitler arkeolojik anlamda da uzun yıllardır benzer şekilde alt gruplara ayrılmaktadır. Ancak, söz konusu ayrıma dair tarihi kayıtların kullanıldığı çalışmalarda gösterilen dikkat arkeolojik bulguların kullanıldığı çalışmalarda kimi zaman eksik bırakılmaktadır. Coğrafya ve kronoloji bize hangi İskitlerden bahsedildiğini gösterebilir. Ancak bu sayede kültürel etkileşim bağlamında yapılan çalışmalar ve elbette işbu çalışmalar kapsamında yapılan karşılaştırmalar ve kurulan benzerlikler sağlıklı bir veriye dönüşebilir.

Belli bir döneme tarihlendirilebilen Avrasya kurganlarının sınır tayini noktasında, görsel ağla birlikte taşıdıkları önem ve belirleyicilik ciddi bir olasılıktır. Merkezde yer alan kurgan ve kurgan yüksekliğiyle sağlanan görünürlük menzili egemen olunan coğrafyayı belirlemiş olabilir. Yeni bir kurgan inşa etmenin emek ve zaman maliyeti dışında, kurganların tekrar tekrar kullanılması coğrafyadaki iktidar değişikliğine dair bir kanıt olabilir. Sembolik anlamla birlikte kurganın muhafaza ettiği maddi değer kurganı bekleyen yarı-yerleşik bir sınıfın oluşmasını sağlamış olabilir. Bu olasılıkları kurganla birlikte geçmiş otlak ve su kaynakları gibi unsurların değişken olarak dahil edildikleri CBS çalışmalarıyla araştırmak konunun daha kapsamlı bir şekilde ele alınması ve tartışılması adına önemli sonuçlar üretebilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.
Teşekkür: İlk bilimsel ve sistemli kazıların başladığı tarihten bu yana ürettikleri bilgi ve yaptıkları keşiflerle kurgan tipi gömüt yapısını ve etrafında şekillenen kültürleri anlamamızı sağlayan geçmişin ve günümüzün tüm bilim insanlarına teşekkürü borç bilirim.

Peer-review: Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.
Acknowledgment: I would like to thank all the previous and current scientists, who have helped us understand the kurgan-type burial structure and the cultures that have shaped around it, with the knowledge they have produced and the discoveries they have made since the first scientific and systematic excavations began.

Kaynakça/References

Antik Kaynaklar

Hdt. (= Herodotos, *Historiai*)

Kullanılan metin: Tarih (2017), *Kitap I-II-III-IV-V-VI-VII-VIII-IX* (M. Ökmen, Çev.), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Hom. *Od.* (= Homeros, *Odysseia*)

Kullanılan metin: Odysseia (2011), (A. Erhat ve A. Kadir, Çev.), İstanbul: Can Sanat Yayınları.

LAR II (= Luckenbill, *Luckenbill of Assyrian Records II*)

Kullanılan metin: Ancient Records of Assyria and Babylonia (1927), *Volume II, historical records of Assyria from Sargon to the end* (Translated by D. D. Luckenbill), Chicago: The University of Chicago Press.

Ps.-Hipp. (= Pseudo-Hippokrates, *De aere aquis et locis*)

Kullanılan metin: Hippocrates (1923), (Translated by W. H. S. Jones), Cambridge: Harvard University Press.

Çağdaş Kaynaklar

Alekseev, A. Y. *vd*. (2016). A Chronology of the Scythian Antiquities of Eurasia Based on New Archaeological and C14 Data. *Radiocarbon, 43*, 1085-1107.

Beisenov, A. Z. *vd*. (2016). Dromos Burials of Tasmola Culture in Central Kazakhstan. *Anthropologist*, *26*, 25-33.

Bilde, P. G. *vd*. (2008). Archaeology in the Black Sea Region in Classical Antiquity 1993-2007. *Archaeological Reports*, *54*, 115-173.

Boletsi, M. (2013). *Barbarism and Its Discontents*. California: Stanford University Press.

Braund, D. (2007). Greater Olbia: Ethnic, Religious, Economic and Political Interactions in the Region of Olbia, c. 600-100 BC. In D. Braund & S. Kryzhitskiy (Eds.), *Classical Olbia and the Scythian World* (pp. 37-77). London: British Academy.

Braund, D. (2019). Colonial Location: Olbia on the Hypanis. In J. Lucas, C. A. Murray & S. Owen (Eds.), *Greek Colonization in the Local Context: Case Studies in Colonial Interactions* (pp. 215-230). Oxford: Oxbow Books.

Buyskikh, S. (2007). Contacts Between Greeks and Non-Greeks on the Lower Bug in Sixth and Fifth Centuries BC. In D. Braund & S. Kryzhitskiy (Eds.), *Classical Olbia and the Scythian World* (pp. 23-35). London: British Academy.

Cunliffe, B. (2019). *The Scythians*, *Nomad Warriors of the Steppe*. Oxford: Oxford University Press.

Daragan, M. (2016). The Use of GIS Technologies in Studying the Spatial and Time Concentration of *Tumuli* in the Scythian-time Lower Dnieper Region. In O. Henry & U. Kelp (Eds.), *Tumulus as Sema vol 27* (pp. 669-685). Berlin: De Gruyter.

Garland, R. (1985). *The Greek Way of Death*. New York: Cornell University Press.

Gass, A. (2011). Early Iron Age Burials in Southeastern Zhetysu: The Geoarchaeological Evidence. *Archaeology, Ethnology and Anthropology of Eurasia, 39,* 57-69.

Gimbutas, M. (1977). The First Wave of Eurasian Steppe Pastoralists into Copper Age Europe. *Journal of Indo-European Studies, 5,* 277-338.

Gimbutas, M. (1980). The Kurgan Wave #2 (c. 3400-3200 B.C.) into Europe and the Following Transformations of Culture. *Journal of Indo-European Studies, 8,* 273-317.

Gorodtsov, V. A. (1905). Rezul'taty arheologičeskih issledovanij v Izjumskom uezde Har'kovskoj gubernii v 1901 g. *Arheologičeskogo s'ezda*, 12, 174-225.

Gorodtsov, V. A. (1907). Rezul'taty arheologičeskih issledovanij v Bahmutskom uezde Ekaterino-slavskoj gubernii v 1903 g. *Arheologičeskogo s'ezda*, 13, 211-285.

Gorodtsov, V. A. (1927). Bronzovyj vek na territorii SSSR. In C. I. Babilova & O. J. Scmidt (Eds.), *Bol'šaja Sovetskaja Ènciklopedija* (pp. 23-32). Moskva: Sovetskaya Entsiklopediya.

Govedarica, B., *et al*. (2006). Samar V. A. Der Grabhügel 'Tarasova Mogila' bei der Stadt Orechov. *Eurasia Antiqua*, *12*, 61-112.

Harding, A. (2011). The Tumulus in European Prehistory: Covering the Body, Housing the Soul. In E. Borgna & S. M. Celka (Eds.), *Ancestral Landscapes: Burial Mounds in Copper and Bronze Ages* (pp. 21-30). Lyon: Maison de l'Orient et de la Méditerranée.

Heubeck, A. ve Hoekstra A. (1989). *A Commentary on Homer's Odyssey, Vol II: IX-XVI*. Oxford: Clarendon Press.

Ivantchik, A. (2019). The Scythian Kingdom in the Crimea in the 2nd century BC and its relations with the Greek states in the North Pontic region. *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia, 25,* 220-254.

Kaiser, E. ve Winger, K. (2015). Pit Graves in Bulgaria and the Yamnaya Culture. *Praehistorische Zeitschrift, 90,* 114-140.

Kim, H. J. (2013). The Invention of 'Barbarian' in the Late Sixth-Century BC Ionia. In E. Almagor & J. Skinner (Eds.), *Ancient Ethnography: New Approaches* (pp. 25-48). London: Bloomsbury Publishing.

Knigge, U. (1976). *Der Südhügel, Ergebnisse der Ausgrabungen: IX*. Berlin: De Gruyter.

Knigge, U. (1980). Der Rundbau am Eridanos. In W. Koenigs, U. Knigge, A. Mallwitz & B. Bohnen (Ctrs.), *Rundbauten im Kerameikos: XII* (pp. 57-98). Berlin: De Gruyter.

Knigge, U. (1988). *Der Kerameikos von Athen, Führung durch Ausgrabungen und Geschichte*. Athens: Kernos.

Knigge, U. (2006). Ein Grabmonument der Alkmeoniden im Kerameikos. *Athenische Mitteilungen, 121*, 127-163.

Kovpanenko, G. T. (1977). Kurgany skifskogo vremeni u s. Medvin v Poros'e. In A. I. Terenozhkin (Ed.), *Skify i sarmaty* (pp. 40-72). Kyiv: Naukova Dumka.

Kryzhitskiy, S. (2007). Criteria for the Presence of Barbarians in the Population of Early Olbia. In D. Braund & S. Kryzhitskiy (Eds.), *Classical Olbia and the Scythian World* (pp. 17-22). London: British Academy.

Kutajsov, V. (2004). *Kerkinitida v antičnuju epochu*. Kyiv: Korvin Press.

Kutajsov, V. ve Pridnev, S. (1997). Ochrannye raskopki nekropolja Kerkinitidy. In. V. Kutajsov (Ed.), *Krymskij ekspedicija* (pp. 163-169). Kyiv: Natsional'na akademiya nauk Ukrayiny.

Kuun, G. (1880). *Codex Cumanicus, Bibliothecæ ad Templum Divi Marci Venetiarum*. Budapestini: Academiae Hung.

Lancov, S. (1988). Materialy z nekropol'ja Kerkinitidy. *Archeologija Kiiv,* 63, 75-84.

Levitski, O. ve Kashuba, M. (2010). Special Marks of the Social Status in Burials of the Middle 7-6. Centuries BC in the Light of Emergence of Early Scythian Warriors in the Eastern Carpathian Region. In V. Sirbu (Ed.), *ISTROS XVI* (pp. 91-122). Brăila: Muzeul Brăilei Editura Istros.

Marchenko, K. (1988). *Varvary v sostave naseleniya Berezani i Ol'vii vo vtoroi polovine VII - pervoi polovine I V. do n.e.: po materialam lepnoi Keramiki*. Leningrad: Hayka.

Merpert, N. (1977). Comments on 'the Chronology of the Early Kurgan Tradition. *Journal of Indo-European Studies, 5,* 373-378.

Özfırat, A. (2009). Bozkurt Kurgan Mezarlığı Kazıları. *Belleten*, *268*, 635-644.

Parzinger, H. (2017). Burial mounds of Scythian elites in the Eurasian steppe: New discoveries. *Journal of the British Academy, 5,* 331-355.

Parzinger, H. *vd*. (2016). At the Foot of Royal Kurgans: The latest geoarchaeological and geophysical studies. *Science First Hand, 43,* 74-89.

Petersen, J. H. (2010). *Cultural Interactions and Social Strategies on the Pontic Shores*. Aarhus: Aarhus University Press.

Piotrovsky, B. (1975). Excavations and Discoveries in Scytian Lands. *The Metropolitan Museum of Art Bulletin, 1973-1974, 32,* 26-31.

Polat, M. A. (2016). Cambaztepe Tümülüsü (Kurgan) Kazısı Ön Değerlendirmesi, *Arkeoloji ve Sanat*, *152*, 231-236.

Porucznik, J. (2018). Heuresibios Son of Syriskos and the Question of Tyranny in Olbia Pontike (Fifth–Fourth Century BC). *Annual of the British School at Athens, 113,* 399-414.

Rogov, E. Y. (1998). *Nekropol' Panskoe I i ego mesto sredi nekropolej IV-III vv. do n.e. v Severnom Pričernomor'e (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*. St. Petersburg: Rossíiskaya akadémiya naúk.

Rudenko, S. (1970). *Frozen Tombs of Siberia: the Pazyryk Burials of Iron Age Horsemen* (Translated by M. W. Thompson). Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

Rusyayeva, A. (1992). *Religia i kulty antitchnoi Olvii*. Kyiv: Naukova dumka.

Shishlina, N. (2001). Early Herders of the Eurasian Steppe. *Expedition Magazine of Penn Museum, 43.1,* 21-28.

Solovyov, S. (2019). Borysthenes and Olbia: Reflections on the character of contacts between Greeks and Natives during the initial stage of colonization. In J. Lucas, C. A. Murray & S. Owen (Eds.), *Greek Colonization in Local Contexts* (pp. 159-182). Oxford: Oxbow Books.

Stais, V. (1890). O Tymbos en Vourva. *AM*, *15*, 318-329.

Stojanov, R. (2004). *Nekropol' Chersonesa Tavričeskogo V-I v. do n.e (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, St. Petersburg: Rossíiskaya akadémiya naúk.

Stolba, V. (2011). Multicultural Encounters in the Greek Countryside: Evidence from the Panskoye I Necropolis, Western Crimea. In E. Papuci-Wadyka, M. Vickers, J. Bodzek & D. Braund (Eds.), *Pontika 2008: Recent Research on the Northern and Eastern Black Sea in Ancient Times* (pp. 329-340). Oxford: BAR.

Summerer, L. ve Lukpanova, Y. (2021). The Wooden Comb of the 'Golden Lady': A New Battle Image from the Taksai-1 kurgan (western Kazakhstan). In S. V. Pankova & St. J. Simpson (Eds.), *Masters of the Steppe: the Impact of the Scythians and Later Nomad Societies of Eurasia* (pp. 588-604). Oxford: Archaeopress.

Ščeglov, A. (2002a). The Monumental Building U6. In L. Hannestad, V. Stolba & A. Ščeglov, *Panskoye I* (pp. 29-98). Aarhus: Aarhus University Press.

Ščeglov, A. (2002b). Introduction. In L. Hannestad, V. Stolba & A. Ščeglov (Eds.), *Panskoye I* (pp. 11-25). Aarhus: Aarhus University Press.

Šibanova D. A. (2022). K voprosu ob otnositel′noj hronologii pamjatnikov srubnoj kul′tury Nižnego Podon′ja. In M. I. Bažin, *et al* (Eds.), *Aktual'naja arheologija 6* (pp. 154-156). Sankt-Peterburg: IIMK RAN.

Tekin, T. (2019). *Orhon Yazıtları, Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*. Ankara: BilgeSu.

Telegin, D. *vd*. (2003). Relative and Absolute Chronology of Yamnaya and Catacomb Monuments: The Issue of Co-existence. In A. Kośko (Ed.), *Baltic-Pontic Studies: 12* (pp. 132-184). Poznań: Adam Mickiewicz University Press.

Tsetskhladze, G. (2016). Yunan Kolonizasyonu. *Aktüel Arkeoloji, 54,* 102-115.

Vassileva, M. (1998). Greek Ideas of the North and the East: Mastering the Black Sea Area. In G. Tsetskhladze (Ed.), *The Greek Colonisation of the Black Sea Area* (pp. 69-77). Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Videiko, M. (2010). *Ukraine: From Trypillia to Rus*. Kyiv: Krion.

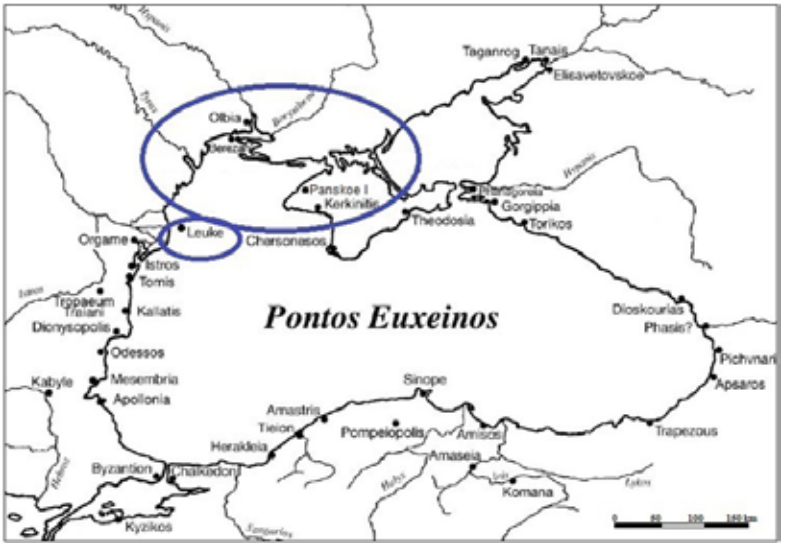
Whitley, J. (1994). The Monuments that Stood before Marathon: Tomb Cult and Hero Cult in Archaic Attica. *American Journal of Archaeology, 98,* 213-230.

Zaitsev, Y. (2001). Skilur and His Kingdom (New Discoveries and New Questions). *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia, 7,* 239-271.

Şekil, Resim, Tablo ve Grafikler / Figures, Tables and Graphics

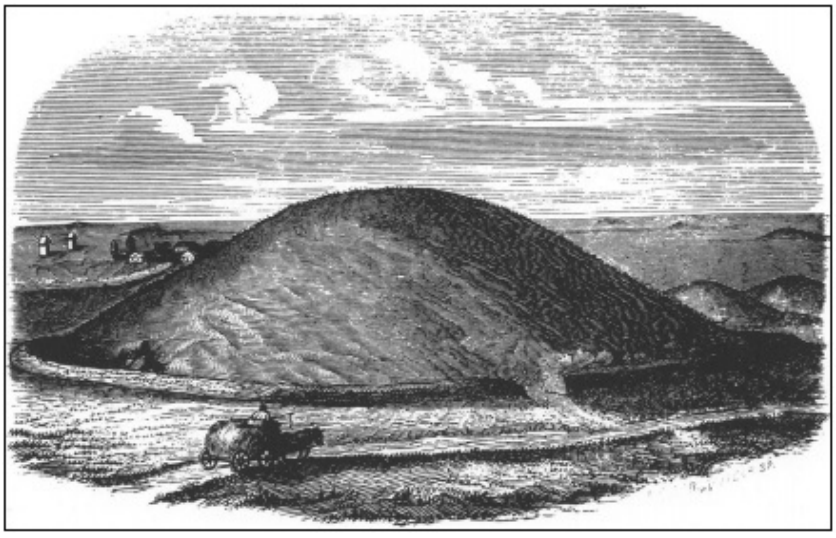
Resim 1: Ulaşılabilir durumdaki Olbia yerleşim planı (Kryzhitskiy, 2007).

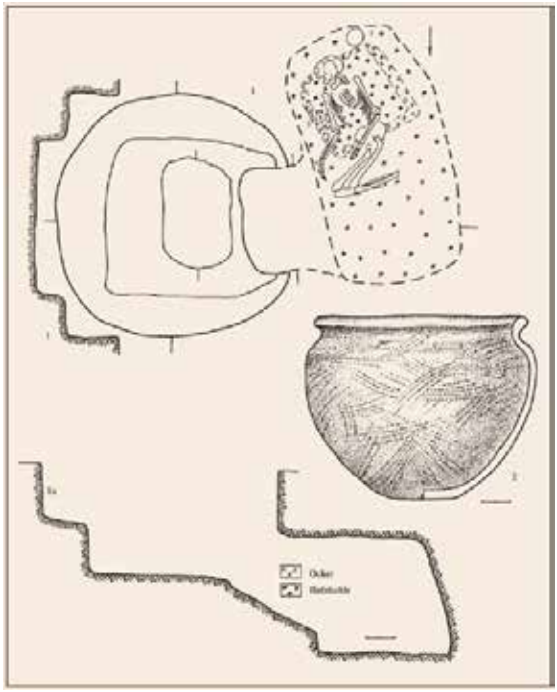
Resim 2: Büyük Olbia (mor halkalar içinde), mevcut haritadan (Bilde, *ve diğ.,* 2008) türetilmiştir.

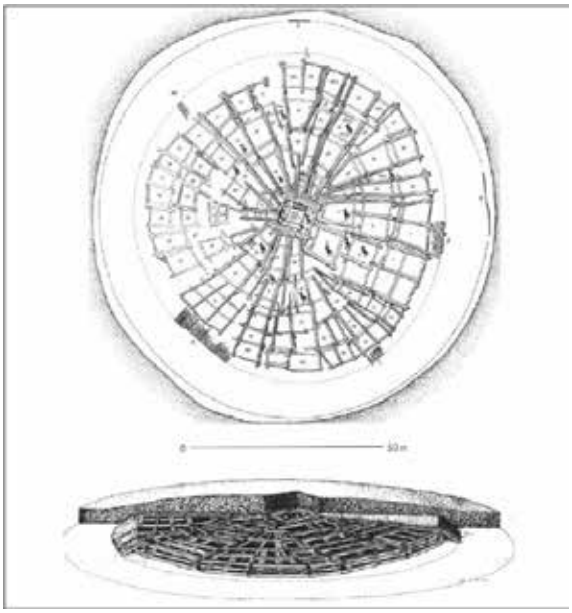
Resim 3: Ahşap gömüt odası, Arzhan 2 kurganı (Parzinger, 2017).

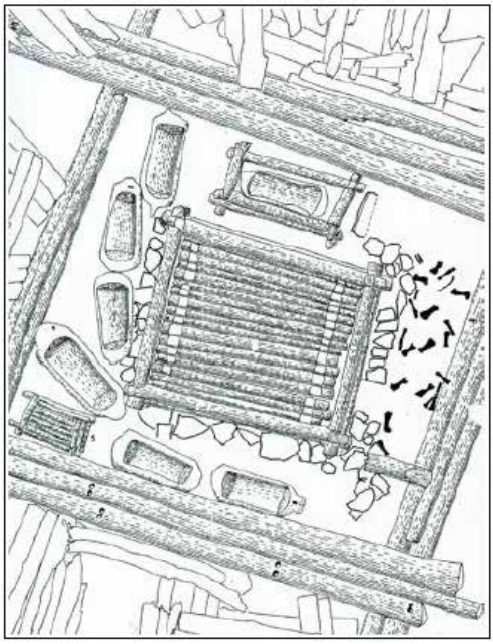
Resim 4: Alexandropol kurganına ait erken tarihli çizim (Piotrovsky, 1975).

Resim 5: Kurgan tipi gömüt yapısı planı, Oda Gömüt kültürü (Govedarica, *et al*, 2006).

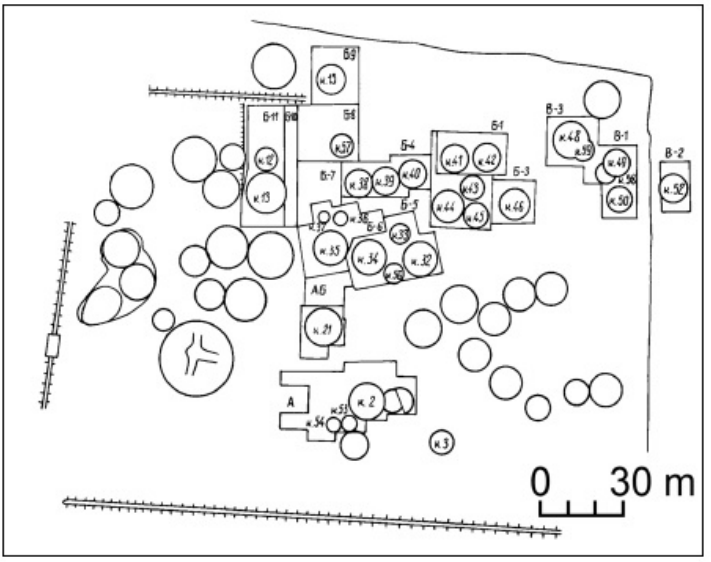
Resim 6: Merkezi gömüt odası ve etrafında sıralanan ikincil öneme sahip gömüt odaları, Arzhan 1 kurganı (Cunliffe, 2019).

Resim 7: Merkezi gömüt odasının detaylı çizimi, Arzhan 1 kurganı (Cunliffe, 2019).

Resim 8: Çağdaş yerleşimin altında kalan Kerkinitis gömüt alanına ait plan, a harfi kurganları temsil etmektedir (Kutajsov, 2004).

Resim 9: Panskoe I gömüt alanı (Stolba, 2011).

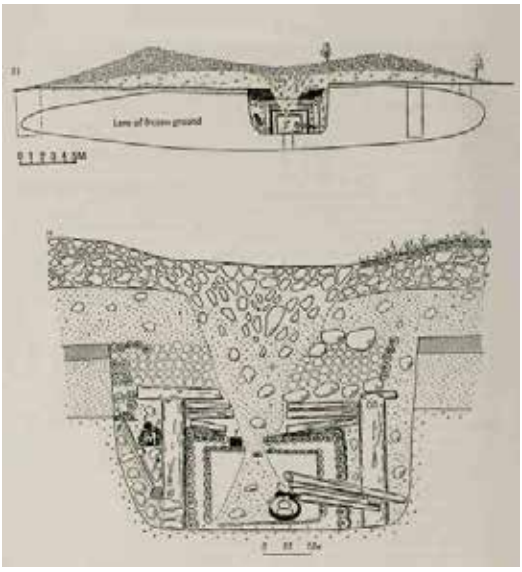
Resim 10: Sunu masası olarak tanımlanan taş bloklar (Stolba, 2011).

Resim 11: Kerpiç tabut içeren 34 no'lu kurganın (K34) kazı sonrası fotoğrafı ile çapraz kesit planı (Stolba, 2011).

Resim 12: Kerpiç tabut (K34) yakın plan fotoğrafı (Stolba, 2011).

Resim 13: Definecilerce soyulan Pazırık 5 no'lu kurgan yapısının genel ve gömüt odası kesitleri (Rudenko, 1970).

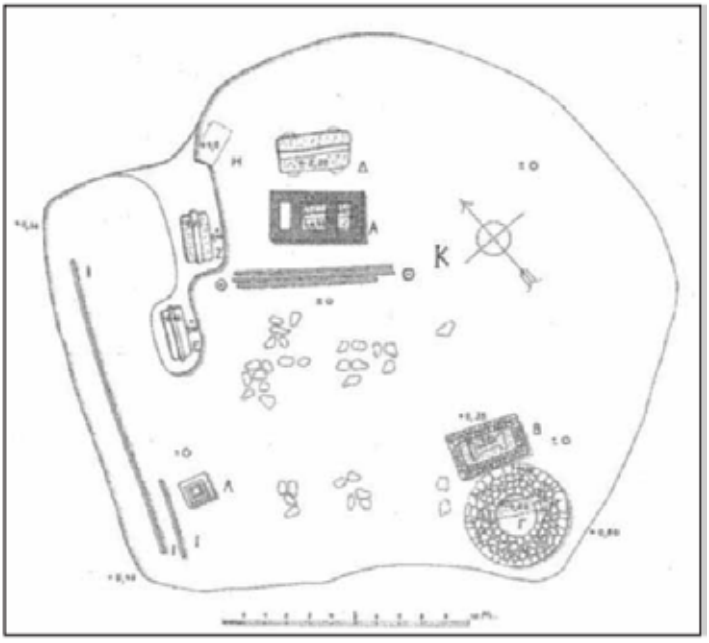
Resim 14: Pazırık 4 no'lu kurganda ele geçen ahşap tabutlar (Rudenko, 1970).

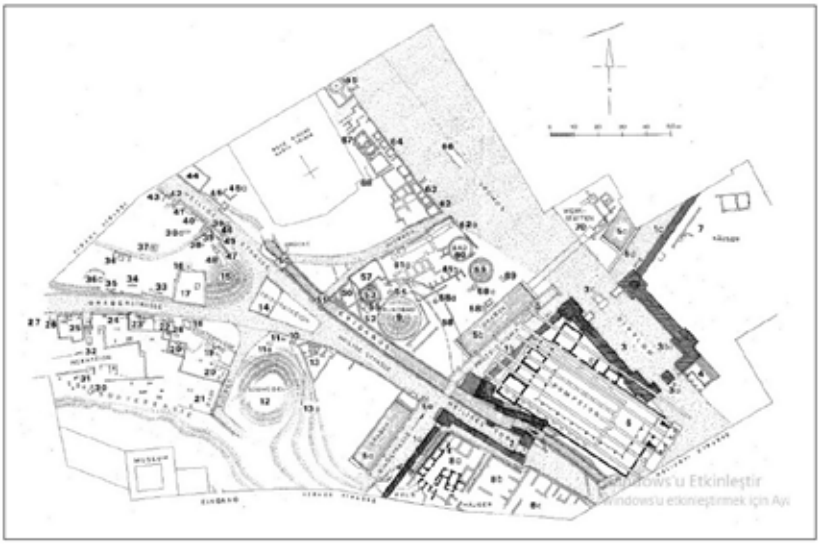
Resim 15: Pazırık 2 no'lu kurganda ele geçen işlevini yitirmiş-deforme edilmiş kürekler (solda) ve tokaçlar-takozlar (sağda) (Rudenko, 1970).

Resim 16: Bozkırdaki görüş alanının yatay derinliğine dair bir örnek. Kurgan tipi yapay tepeler görüş alanını böler, düzenler ve gözlemci adına alanı anlamlı kılar. Resim iki farklı kaynaktan alınan görsellerle oluşturulmuştur. Sağ üst köşedeki görsel Natalia Shishlina'ya aittir (Shishlina, 2001). Diğer görsel Dook International adlı turizm firmasının web sitesinden alınmıştır (https://www.dookinternational.com/blog/kazakh-steppe-a-panoramic-delight/ 6.7.2021).

Resim 17: Vourva Tümülüsü planı (Stais, 1890). Batı kenarda/etekte kanal şeklindeki sunu çukuru görülmektedir.

Resim 18: Kerameikos planı; 12 Südhügel'i (Güney Tepe), 9 Rundbau'yu (Yuvarlak Yapı) ve 15 Tumulus 15'i (Tümülüs 15) işaretlemektedir (Knigge, 1988).

Resim 19: Fotoğrafın sağ yarısında ve merkezin yakınlarında, kahverengimsi bir toprağa sahip yayvan şekilli Rundbau (Yuvarlak Yapı), hemen arkasında ise üzeri irili-ufaklı ağaçlarla kaplı Südhügel (Güney Tepe) görülmektedir (https://www.stoa.org/athens/sites/kerameikos/source/p16033.html 6.7.2021).